

Nr 123

Kungl. Maj:ts proposition angående förflyttning av Svea artilleriregemente m.m.; given Stockholms slott den 10 mars 1961.

Kungl. Maj:t vill härmed, under åberopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över försvarsärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla de förslag om vilkas avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF ADOLF

/ *Sven Andersson*

Propositionens huvudsakliga innehåll

I propositionen framlägges förslag angående förflyttning av Svea artilleriregemente från Sundbyberg till Östgöta luftvärnsregementets kasernetablisement i Linköping.

Vidare föreslås, att ett skjutfält avsett främst för artilleriskjutningar och vissa samövningar anordnas inom ett område om cirka 54 000 hektar å och i anslutning till Älvdalens och Granådalens kronoparker i Kopparbergs län. Kostnaderna för förvärv av mark i enskild ägo, iordningställande av fältet, anordnande av läger m. m. beräknas till i runt tal 15 miljoner kronor.

I samband med anskaffningen av skjutfältet föreslås, att artilleriskjutskolan flyttas från Villingsberg till Älvdalen, varigenom huvuddelen av Svea artilleriregementets skjutningar kan förläggas till Villingsberg.

*Utdrag av protokollet över försvarsärenden, hållet inför
Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott
den 10 mars 1961.*

Närvarande:

Statsministern ERLANDER, ministern för utrikes ärendena UNDÉN, statsråden NILSSON, STRÄNG, ANDERSSON, LINDSTRÖM, LANGE, LINDHOLM, KLING, SKOGLUND, EDENMAN, NETZÉN, JOHANSSON, AF GEIJERSTAM, HERMANSSON.

Efter gemensam beredning med statsrådets övriga ledamöter anmäler chefen för försvarsdepartementet, statsrådet Andersson, frågor angående förflyttning av Svea artilleriregemente till Linköping samt angående anordnande av skjutfält å och i anslutning till Älvdalens och Granådalens kronoparker i Kopparbergs län m. m. och anför därvid följande.

Inledning

Sedan Göta artilleriregemente (A 2) i Göteborg jämlikt riksdagens beslut (prop. 1958: 110, SU 1958: B 98; rskr B 125) indragits från och med den 1 april 1962 kommer det tillgängliga förläggningsutrymmet vid återstående artilleriförband att uppgå till omkring 5 150 platser. Med hänsyn till planerad krigsorganisation för artilleriet kommer emellertid förläggningsbehovet för utbildningskontingenten vid truppslaget att om några år uppgå till mellan 5 500 och 6 000 platser. För närvarande är förläggningsutrymmet i runt tal 5 850 platser, men indragningen av A 2 kommer att medföra att förläggningsutrymmet tillfälligt begränsas.

Svea artilleriregemente (A 1) är för närvarande förlagt till Sundbyberg. Regimentets etablissement, som består av sju kasernbyggnader m. m. har uppförts på 1940-talet och tagits i bruk åren 1946—1950. Etablissementet har emellertid inte utbyggts helt. Till följd härav har A 1 utbildningskontingent — för närvarande uppgående till drygt 600 man — kommit att understiga den för regementet avsedda. Till etablissementet är även tygförvaltningsskolan (TygS) och arméingenjörkadettskolan (AIngKS) provisoriskt förlagda.

För sina artilleriskjutningar är A 1 hänvisat till Järvafältet, som omfattar cirka 5 500 hektar, och Marma skjutfält i Uppland, vilket senare omfattar cirka 1 000 hektar. Järvafältet disponeras jämväl av Svea livgarde (I 1) och Svea ingenjörregemente (Ing 1) m. fl. förband m. m. De för A 1 för närvarande disponibla skjutfälten medger inte en rationellt bedriven skjututbildning, varför utbildningsbetingelserna för regementet inte kan anses

tillfredsställande. Vid vissa tillfällen har A 1 emellertid beretts tillfälle genomföra skjutövningar på Villingsbergs skjutfält.

Villingsbergs skjutfält omfattar omkring 10 500 hektar. Fältet utnyttjas i huvudsak av Bergslagens artilleriregemente (A 9) i Kristinehamn (september—april) och av artilleriskjutskolan (ArtSS) (maj—augusti), som är förlagd i anslutning till fältet. ArtSS förläggning, som utgöres av baracker i anslutning till en herrgårdsbyggnad, iordningställdes i slutet av 1940-talet och kan inrymma drygt 400 man. Dessa förläggningsutrymmen tages även i anspråk av A 9 och andra förband vid skjutningar på Villingsbergsfältet.

Östgöta luftvärnsregemente (Lv 2) i Linköping skall enligt riksdagens beslut (SU 1958: B 98; rskr B 125) indragas tidigast från och med budgetåret 1961/62 och uppdelas på luftvärnets övriga förband. Det har förutsatts, att indragningen skall ske från och med den 1 april 1962. Lv 2 etablissement färdigställdes år 1922. Det är i behov av renovering. Till etablissementet kan omkring 950 man förläggas. Lv 2 bedriver sin utbildning i fråga om luftvärnsskjutning inom ett mindre område vid Hästholmen vid Vättern omkring fem mil från Linköping. I övrigt disponerar regementet för sin utbildning Linköpings garnisons övningsfält, som för närvarande omfattar cirka 900 hektar. Detta fält utnyttjas även av bl. a. Livgrenadjärregementet (I 4) och Svea trängregemente (T 1).

1958 års beslut rörande krigsmaktens utformning innebar bland annat omfattande organisationsförändringar syftande till en begränsning av fredsorganisationen till vad som oundgängligen erfordras för krigsorganisationen (jfr prop. 1958: 110 och 1959: 117). Till propositionen 1958: 110 redovisades de förslag till fredsorganisatoriska förändringar som framlagts av försvarsgrenscheferna. Därvid anmäldes bland annat förslag av arméchefen i skrivelse den 28 februari 1958 att indraga Lv 2 i Linköping samt förflytta A 1 och infanteriskjutskolan — numera infanteriets stridsskola — (InfSS) till Linköping samt att anskaffa ett nytt övnings- och skjutfält i linköpingstrakten.

Vid anmälan av denna fråga i propositionen 1958: 110 uttalade föredragande departementschefen, som föreslog att beslut skulle fattas om indragning av Lv 2, att flyttningen av A 1 och InfSS var beroende av om lämpligt övnings- och skjutfält kunde anskaffas. Frågan om anskaffning av ett dylikt fält var emellertid föremål för utredning av försvarets fastighetsnämnd. Med hänsyn härtill kunde ställning då inte tagas till frågan om förflyttning till Linköping av InfSS och A 1. Departementschefen framhöll dock angelägenheten av att man inom en snar framtid vann klarhet om möjligheterna att genomföra ifrågavarande åtgärder. Utbildningsbetingelserna för A 1 ansågs nämligen vara sådana att ett skjutfält under alla förhållanden måste anskaffas för regementet. Inte heller borde det i sammanhanget bortses från de starka önskemål som sedan lång tid förelegat om att

få av försvaret disponerad mark på Järvafältet frilagd för bostadsbebyggelse och andra civila ändamål.

Sedermera föreslog försvarets fastighetsnämnd den 26 juni 1958, att ett nytt övnings- och skjutfält för IV. militärområdet, tillika övnings- och skjutfält för InfSS, skulle anordnas inom ett område å och i anslutning till Gullbergs kronopark i Östergötlands län.

Med hänsyn till i yttranden över fastighetsnämndens förslag framförda önskemål om förnyad utredning om förläggningen av förenämnda övnings- och skjutfält tillkallade chefen för försvarsdepartementet med stöd av Kungl. Maj:ts bemyndigande den 9 januari 1959 särskilda utredningsmän¹ för utredning av frågan om anskaffning av skjutfält för A 1 samt sam- övningsfält för mellersta och södra Sverige, vilka utredningsmän antagit benämningen *1959 års skjutfältsutredning*. Vidare uppdrog departements- chefen åt fastighetsnämnden att — under förutsättning att ett övnings- och skjutfält på Gullbergsområdet i anslutning till Prästtomta skjutfält skulle tillgodose endast de till Linköping och Norrköping förlagda för- bandens samt InfSS behov — i samråd med chefen för armén utreda frågan om storlek och avgränsning av ett dylikt fält.

Sedan fastighetsnämnden härefter i skrivelse den 21 januari 1959 fram- lagt förslag i ämnet, beslöt 1959 års riksdag efter förslag i propositionen 1959: 115, att ett nytt övnings- och skjutfält om cirka 6 000 hektar skulle anskaffas för InfSS genom utvidgning av Prästtomta skjutfält. Vidare be- slöt samma års riksdag efter förslag i propositionen 1959: 117, att InfSS skulle flyttas från Rosersberg till Linköping.

1959 års skjutfältsutredning avlämnade den 11 augusti 1960 betänkande med utredning och förslag angående skjutfält för A 1 m. m. Enligt utred- ningens förslag skall ett skjutfält anordnas inom och i anslutning till Älv- dalens och Granådalens kronoparker i Kopparbergs län. Utredningen för- utsätter härvid, att en om disposition i utnyttjandet av nuvarande skjutfält får ske på sådant sätt att jämväl A 1 behov av skjutfält blir tillgodosett.

Två av skjutfältsutredningens ledamöter har avgivit *reservation* mot ut- redningens förslag. Ledamoten Pålsson har förordat, att ett nytt skjutfält skall anordnas inom det s. k. Lillhärddalsområdet i Jämtlands län, medan ledamoten Söderberg ansett, att Villingsbergs skjutfält skall användas jäm- väl för A 1 skjutningar och att ett nytt artilleriskjutfält sålunda inte skall anskaffas.

Över utredningens förslag har yttranden avgivits av överbefälhavaren, chefen för armén, fortifikationsförvaltningen, arbetsmarknadsstyrelsen, järnvägsstyrelsen, väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, luftfartsstyrelsen,

---

¹ Landshövdingen J. Lingman, ordförande, ledamöterna av riksdagens första kammare J. F. Domö, P. O. Pålsson och S. T. R. Söderberg samt ledamoten av riksdagens andra kammare M. D. E. Ståhl. Domö har den 27 maj 1959 entledigats från utredningsuppdraget och ersatts av ledamoten av första kammaren K. R. Bergh.

riksantikvarieämbetet, domänstyrelsen, länsstyrelsen i Kopparbergs län, länsstyrelsen i Jämtlands län, lokaliseringstudredningen rörande statlig verksamhet, Älvdalens kommun, Lillhärdals kommun, Samfundet för hembygdsvärd, Svenska naturskyddsföreningen och försvarets fastighetsnämnd.

Försvarets fastighetsnämnd har vid remissbehandlingen beretts tillfälle taga del av övriga över skjutfältsutredningens förslag avgivna yttranden. Fastighetsnämnden har i samband med avgivande av sitt yttrande låtit föranstalta om viss ytterligare utredning rörande kostnaderna för anordnande av ett skjutfält inom Älvdalsområdet m. m.

Slutligen har arméchefen i skrivelse den 14 januari 1961 föreslagit, att Älvdalsfältet snarast anskaffas samt att ArtSS flyttas från Villingsberg till Älvdalsfältet. Älvdalsfältet föreslås i övrigt skola utnyttjas för bland annat A 9 skjutningar. Med hänsyn till att ArtSS flyttar från Villingsberg och till att A 9 i minskad utsträckning kommer att använda detta fält för sina skjutningar kan A 1 behov av skjutfält tillgodoses genom utnyttjande av Villingsberg. Arméchefen tar vidare upp frågan om flyttning av A 1 från Sundbyberg till Lv 2 kasernetablisement i Linköping.

I det följande torde jag få närmare redogöra för förenämnda förslag.

Skjutfältsutredningens förslag till övnings- och skjutfält vid Älvdalen

Skjutfältsutredningen lämnar en redogörelse för de allmänna fordringar, som ur teknisk-militär synpunkt bör ställas på ett artilleriskjutfält. Med stöd av bland annat upplysningar, som inhämtats från arméstaben, uttalar utredningen, att storleken av ett dylikt fält med hänsyn till gällande säkerhetsföreskrifter för skjutning och kravet på att kunna verkställa fältmässig gruppering, förflyttning och skjutning med flera divisioner samtidigt icke väsentligt bör understiga 30 km × 10 km, d. v. s. 30 000 hektar. Ett nytt artilleriskjutfält bör dock enligt utredningen, särskilt om det kan förläggas till av kronan ägd mark, ges ett sådant yttinnehåll att det motsvarar de anspråk som kan beräknas komma att ställas på ett skjutfält under överskådlig tid.

För fullföljande av sitt uppdrag har utredningen till en början besökt de befintliga skjutfälten vid Villingsberg, Skillingsaryd, Marma och Grytan. Beträffande Villingsbergs skjutfält har utredningen — med hänvisning till vad som förekommit vid 1943 års riksdagsbehandling av frågan om anskaffning av fältet (prop. 1943: 250; SU 1943: 231; AK prot. 1943: 27 § 5) — begränsat sin undersökning till frågan i vilken mån skjutfältet utan tillförande av ytterligare mark skulle kunna genom samordning av där bedrivna övningar utnyttjas intensivare än för närvarande. De av utredningen företagna undersökningarna har dock visat att övningsprogrammet för ännu ett artilleriregemente icke skulle kunna inrymmas ens om långtgående rationalisering vore möjlig. Beträffande de övriga undersökta skjutfälten har utredningen konstaterat, att en utvidgning av något av dessa av sådan storleks-

ordning, att A 1 kan genomföra sina artilleriskjutningar därstädes, icke är möjlig att genomföra främst med hänsyn till de konsekvenser det skulle medföra ur civil synpunkt.

Beträffande Villingsbergsfältet har utredningen funnit, att ytterligare viss tid, omkring 20 dagar för år, kan utnyttjas för artilleriskjutningar men att övningsprogrammet för ännu ett regemente icke kan inrymmas. Utredningen anför härom.

Utredningen har — — — infortrat uppgifter om beläggningen å skjutfältet. Arméstabens utredning i detta avseende »PM angående A 1 möjligheter utnyttja Villingsberg» bifogas. Vidare har från arméstaben infortrats synpunkter på frågorna om rationalisering av de relativt omfattande rekognosceringar, som utföres före artilleriskjutning, om senareläggning av de värnpliktigas inryckningstid till A 1 samt om utnyttjande i större utsträckning av tjällossningstiden för skjutning genom permanentbeläggning av vägar å skjutfältet. De i sistnämnda avseenden infortrade utredningarna bifogas jämväl. Av dessa framgår, att det icke är möjligt att rationalisera rekognosceringarna i sådan utsträckning att nämnvärt antal ytterligare skjutdagar kan erhållas, att senareläggning av de värnpliktigas inryckningstid icke torde kunna komma ifråga samt att skjutfältet efter en permanentbeläggning av vägarna inom detsamma, vilken skulle medföra stora kostnader, icke kan bli utnyttjat i ökad utsträckning. Sammanfattningsvis har skjutfältsutredningen med ledning av det sålunda inkomna utredningsmaterialet funnit, att å Villingsbergs skjutfält ytterligare viss tid, cirka 20 dagar, kan utnyttjas för artilleriskjutning, men att övningsprogrammet för ännu ett artilleriregemente icke kan inrymmas även om långtgående rationalisering vore möjlig.

Utredningen har enligt sina direktiv jämväl underkastat de av försvarets fastighetsnämnd tidigare granskade och undersökta områdena förnyad prövning. Utredningen har emellertid konstaterat, att det icke är möjligt att finna lämplig mark för skjutfält för A 1 eller för samövningsfält inom mellersta eller södra Sverige. Utredningen har därför, efter godkännande av chefen för försvarsdepartementet, utsträckt sina undersökningar till längre norrut belägna delar av landet och därvid utgått från att en omdisposition i utnyttjandet av nuvarande artilleriskjutfält får ske på sådant sätt, att jämväl A 1 behov av skjutfält blir tillgodosett. För att icke belasta statsverket med alltför stora utgifter för markköp och för att såvitt möjligt undvika den tidsutdräkt, som blir följderna av dylika köp, har utredningen bedömt det önskvärt att kunna förlägga ett nytt artilleriskjutfält huvudsakligen till av kronan ägd mark. Undersökningarna har därför i första hand inriktats på sådana områden som utgöres av kronopark eller i vilka kronopark ingår. De undersökta områdena som redovisas i utredningens betänkande är Harg- och Tämnarenområdena i norra Uppland, Klottenområdet i norra Västmanland, Mackmyraområdet söder om Gävle stad, Tönnersjöheden öster om Halmstad, Losområdet i nordöstra Hälsingland, Vilhelminaområdet i trakten av Vilhelmina köping samt Hede- och Lillhårdalsområ-

dena, båda i Härjedalen, och Älvdalsområdet i Dalarna. Av de sålunda redovisade områdena har utredningen på anförda skäl funnit, att endast de tre sistnämnda områdena kan ifrågakomma som artilleriskjutfält. Rörande dessa områdens lämplighet anför utredningen i huvudsak följande.

Hedeområdet utgöres av kronopark och omfattar cirka 12 000 hektar. Områdets areal är alltför ringa för ett artilleriskjutfält och endast om mark utanför kronoparken tages i anspråk kan ett lämpligt skjutfält erhållas. Området, som i och för sig kan iordningställas som artilleriskjutfält, anses icke lämpat för samövningar med infanteri eller stridsvagnar.

Lillhärddalsområdet, som icke till någon del tillhör kronan, omfattar cirka 50 000 hektar och är beläget norr och söder om Härjån. Områdets fördelar ur militär synpunkt angives vara den oömma terrängen som medgiver skjutning i alla riktningar samt de vidsträckta så gott som obebyggda markerna som medför att ett skjutfält kan erhålla tillräcklig omfattning. Det ringa vägnätet inom området samt förekomsten av stora myrmarker medför dock betydande olägenheter vid en förläggning av ett artilleriskjutfält till området. Samövning med infanteritrupp är möjlig endast inom de högre belägna områdena medan samverkan med pansartrupp icke alls synes kunna bedrivas, enär marken vid sidan av vägarna i allmänhet icke bär stridsvagnar. Slutligen angives två projekt kunna få menlig inverkan på ett artilleriskjutfälts anordnande inom området, nämligen dels en planerad genomgående vägförbindelse mellan Lillhärddals och Särna kyrkbyar, dels ock en planerad dammbyggnad i Härjån vid Hamreforsen cirka 10 kilometer väster Lillhärddals kyrkby.

Älvdalsområdet omfattar en areal av cirka 54 000 hektar, varav cirka 2 000 hektar enskild mark och återstoden kronopark. Vägnätet inom området är väl utvecklat. Inom området finnes ingen fast bosättning. Området är gynnsamt för artilleriskjutningar och inom området finnes även betydande markområden som kan utnyttjas för samövningar med infanteritrupp och stridsvagnar. Den stenbundna terrängen inom vissa delar av området kommer dock att medföra relativt betydande slitage å bandfordon.

Sammanfattningsvis anför skjutfältsutredningen, att Hede-, Lillhärddals- och Älvdalsområdena i och för sig kan ifrågakomma för anordnande av artilleriskjutfält. Å dessa tre områden förefinnes vissa grundläggande förutsättningar för anordnande av skjutfält och tillräckliga markområden synes kunna disponeras. Sociala och näringsekonomiska skäl synes icke lägga hinder i vägen för områdenas ianspråktagande, enär så gott som ingen bebyggelse finnes å något av områdena och växtligheten å områdena har förhållandevis mindre värde.

Vid en jämförelse mellan de tre områdena kan enligt utredningen Hedeområdet först uteslutas.

Vad angår markens beskaffenhet synes såväl Älvdalsområdet som Hedeområdet överlägsna Lillhärddalsområdet. Lillhärddals- och Hedeområdet saknar i stor utsträckning vägar medan Älvdalsområdet har ett förhållandevis väl utbyggt vägnät. Med avseende på klimatet synes inga påtagliga skillnader föreligga mellan de tre områdena. På grund av att Hedeområdet har en mer isolerad belägenhet och ett icke obetydligt större avstånd till förbanden i mellansverige än de två övriga områdena, bör emellertid den avgörande

prövningen av frågan om förläggningen av ett nytt skjutfält göras mellan Älvdalsområdet och Lillhärdaalsområdet.

Vid jämförelse mellan Älvdalsområdet och Lillhärdaalsområdet har utredningen — på grundval av företagna undersökningar — funnit, att förflyttning av artilleriförband söderifrån till Älvdalen är avsevärt mindre tids- och kostnadskrävande än förflyttning till Lillhärdaal. Kostnaden för förstärkning av tillfartsvägar och broar blir likaledes lägre enligt Älvdals- än enligt Lillhärdaalsalternativet. Utredningen konstaterar vidare, att den militära expertisen anser Älvdalsområdet erbjuda avsevärt större fördelar som skjutfält framför allt med hänsyn till förekomsten av vägar och terrängbeskaffenheten i anslutning till vägarna. Kostnaderna att utbygga vägnätet kommer också att bli väsentligt lägre inom Älvdalsområdet än inom Lillhärdaalsområdet. Härtill kommer beträffande Lillhärdaalsområdet ovissheten om dels en förbindelseväg mellan Lillhärdaal och Särna kyrkbyar skall anläggas över det planerade skjutfältet, dels hur stora områden en eventuell dammläggning i Härjån kan komma att sätta under vatten. Framför allt avgörande vid bedömningen finner utredningen emellertid vara det förhållandet, att Älvdalsområdet till övervägande delen ingår i kronopark, medan ingen del av Lillhärdaalsområdet tillhör kronan samt att ett förvärv av sistnämnda område måste antagas draga väsentliga kostnader. Med hänsyn härtill anser utredningen sig böra förorda, att ett nytt artilleriskjutfält förläggas till Älvdalsområdet.

Det nya fältet bör ställas till arméchefens förfogande för att enligt dennes bestämmande disponeras som artilleriskjutfält. Utredningen förutsätter, att Älvdalsfältet kommer att utnyttjas för mera utrymmeskrävande artilleriskjutningar och att A 1 genom omdisposition av de nuvarande i mellersta och södra Sverige befintliga skjutfältens utnyttjande skall kunna beredas plats på något närmare beläget skjutfält för regementets mindre utrymmeskrävande skjutningar. Härigenom skulle Järvafältet kunna frigöras från artilleriskjutningar.

Skjutfältsutredningen har slutligen till behandling upptagit frågan om samövningsfält för förbanden i södra och mellersta Sverige. Utredningen konstaterar till en början, att intet av de befintliga artilleriskjutfälten kan utvidgas för erhållande av ett tillräckligt stort samövningsfält. Från arméstaben har utredningen under hand inhämtat, att i dagens läge anskaffningen av ett stort artilleriskjutfält är det centrala önskemålet. I den mån frågan om samövningsfält kan lösas genom att ett för artilleriskjutfält anskaffat område jämväl kan användas för samövningar med andra trupp-slag har detta av arméstaben betecknats såsom värdefullt. Anskaffning av mark enbart i syfte att erhålla ett samövningsfält anser arméstaben i nuvarande läge icke böra komma i fråga. Med hänsyn härtill har utredningen begränsat sina undersökningar i vad angår mark för samövningsfält till att omfatta en samtidig bedömning av de olika till artilleriskjutfält ifråga-

satta områdenas användbarhet såsom samövningsfält. Utredningens synpunkter härutinnan har framgått av den förut lämnade redogörelsen för de olika fälten.

Under åberopande av det anförda föreslår skjutfältsutredningen, att ett skjutfält avsett för artilleriskjutningar samt för vissa samövningar med andra arméns truppslag anordnas inom ett område omfattande cirka 54 000 hektar, beläget inom och i anslutning till Älvdalens och Granådalens kronoparker i Kopparparker län.

Av reservanterna förklarar ledamoten *Pålsson*, att han i princip är ense med utredningens majoritet i fråga om ställningstagandet till behovet av ett större artilleriskjutfält, liksom till majoritetens bedömning av Älvdalsområdet och Lillhärdaområdet såsom möjliga alternativ till förläggning av ett nytt skjutfält. När det gäller valet mellan dessa båda alternativ förklarar *Pålsson* att han icke kan biträda utredningsmajoritetens förslag. *Pålsson* anser sig nämligen icke kunna helt bortse från att kravet på samövningsfält av sådan storlek och beskaffenhet, att det jämväl kan utnyttjas av pansarförband, med all säkerhet återkommer. Av bland annat kostnads-skäl bör det icke få förekomma att först anskaffa ett stort skjutfält för artilleri och sedan ytterligare ett stort samövningsfält. Med hänsyn härtill förklarar *Pålsson* att han icke kunnat biträda förslaget om förläggning av det nya fältet till Älvdalsområdet, som med hänsyn till läge och markbeskaffenhet är klart olämpligt för ändamålet. Efter en närmare jämförelse mellan Älvdalsområdet och Lillhärdaområdet framhåller *Pålsson* som sin åsikt, att skjutfältsutredningen bort föreslå, att ett nytt skjutfält för artilleriskjutningar samt för vissa samövningar anordnas inom Lillhärdaområdet.

Ledamoten *Söderberg* framhåller att, eftersom A 1 icke får sin förläggning vid eller i närheten av det av skjutfältsutredningen föreslagna skjutfältet vid Älvdalen, förbandets övningsfältsfråga icke blir slutligt löst genom förslaget. Älvdalsfältet är med hänsyn till sin markbeskaffenhet icke heller användbart såsom samövningsfält. I likhet med ledamoten *Pålsson* anser *Söderberg*, att det icke får ifrågakomma att först anskaffa ett stort artilleriskjutfält för att sedan om några år kravet på ett stort samövningsfält kanske ånyo aktualiseras. *Söderberg* förklarar sig däremot icke kunna dela *Pålssons* uppfattning om Lillhärdaområdets användbarhet som både artilleriskjutfält och samövningsfält. Av olika, i reservationen närmare angivna skäl anser *Söderberg*, att det för närvarande icke bör anskaffas något nytt artilleriskjutfält utan att nuvarande skjutfält i stället bör rationellt utnyttjas. *Söderberg* framhåller slutligen som sin mening, att skjutfältsutredningen bort föreslå, att Villingsbergs skjutfält användes för A 1 skjutningar och att ett nytt artilleriskjutfält sålunda icke anskaffas.

Yttranden

Överbefälhavaren, chefen för armén och fortifikationsförvaltningen tillstyrker det av skjutfältsutredningen föreslagna skjutfältet för artilleriskjutningar samt för vissa samövningar med andra arméns truppslag vid Älvdalen.

Arbetsmarknadsstyrelsen, som inhämtat yttranden från länsarbetsnämnderna i Kopparbergs och Jämtlands län, framhåller att såväl Lillhärda-området som Älvdalsområdet är praktiskt taget obebott och icke genomkorsas av viktiga kommunikationsleder. Några närbelägna tätorter för vilkas utveckling skjutfälten kan tänkas hindersamma finns icke. Skogsväxten inom bägge områdena uppgives vara mindre god och några naturtillgångar i övrigt som kan tänkas bli utnyttjade har icke redovisats. Skogsbruket är den viktigaste förvärvskällan i såväl Älvdalens som Lillhärda kommun. Genom tillkomsten av skjutfältet kan minskad sysselsättning i skogen befaras. Å andra sidan kan anläggandet av ett skjutfält samt dess underhåll och drift tillföra vederbörande kommun nya arbetstillfällen. Tillkomsten av skjutfältet bör därför icke behöva innebära någon påtaglig minskning av sysselsättningsmöjligheterna i berörda kommuner. Vare sig skjutfältet förlägges till Älvdalen eller till Lillhärda synes därför, vad gäller bebyggelse, kommunikationer, näringsliv och sysselsättning, några allvarliga olägenheter icke behöva uppstå.

Järnvägsstyrelsen förklarar, att styrelsen undersökt hur de förslag, som utredningen framlagt, kan komma att inverka på nedläggningsplaneringen för trafiksvaga bandelar inom berörda områden. Med hänsyn till att ett eventuellt skjutfält vid Lillhärda har Sveg som närmaste järnvägsstation och således icke har något samband med nuvarande nedläggningsplanering inskränker styrelsen sitt yttrande till Älvdalsförslaget. Då den nuvarande trafiken på järnvägslinjen Mora—Älvdalen icke är lönsam, har styrelsen hos Kungl. Maj:t hemställt att få nedlägga person- och stycke gods- trafiken på bandelen. Vagnslasttrafiken har däremot ansetts böra bibehållas tills vidare. Med hänsyn till att ett nytt skjutfält vid Älvdalen icke i nämnvärd utsträckning kan förväntas medföra någon ökning av person- eller stycke gods- trafiken på bandelen, påverkas icke bedömningen av styrelsens förenämnda nedläggningsframställning av tillkomsten av det ifrågasatta skjutfältet.

Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen framhåller, att inom det föreslagna skjutfältsområdet vid Älvdalen icke finnes några allmänna vägar och att några dylika icke heller planeras. Därest det ifrågasatta skjutfältet förlägges till Lillhärda-området, kommer däremot den planerade vägförbindelsen mellan Lillhärda och Särna att menligt påverkas, då en ändrad sträckning av denna väg icke bedömes möjlig med hänsyn till terrängförhållandena. Med hänsyn härtill tillstyrker styrelsen förläggning av skjutfältet till Älvdalsområdet.

Luftfartsstyrelsen har ur de synpunkter styrelsen har att företräda intet att erinra vare sig mot det föreslagna skjutfältet vid Älvdalen eller mot de båda andra diskuterade alternativen vid Hede och Lillhärdal.

Riksantikvarieämbetet förklarar, att förslaget till förläggning av ett skjutfält till Älvdalsområdet visserligen medför konsekvenser som ur kulturhistorisk synpunkt är mindre önskvärda men anser icke att denna omständighet är av sådan betydelse att den bör utgöra hinder för områdets användande som skjutfält. Innan området toges i bruk för det nya ändamålet bör dock en grundlig inventering inom området genomföras rörande minnen av äldre mänsklig verksamhet och av nu bestående förhållanden. Därefter bör en överenskommelse träffas mellan ämbetet och vederbörande militära myndighet om skydd för de mest betydelsefulla anläggningarna och byggnadsgrupperna. För ändamålet bör erforderliga penningmedel ställas till ämbetets förfogande.

Domänstyrelsen erinrar om att skjutfältsutredningen från början räknat med att ett nytt artilleriskjutfält skulle ha en areal av cirka 30 000 hektar. Med hänsyn härtill ifrågasätter styrelsen om det är nödvändigt att redan nu taga i anspråk ett så stort område, som utredningen föreslagit. Skulle förhållandena utvecklas så att större areal blir erforderlig bör det icke möta svårigheter att framdeles utöka fältet genom tillägg av angränsande mark i kronans ägo. Styrelsen framhåller vidare, att styrelsen icke blivit helt övertygad om Älvdalsområdets företrädare som skjutfält framför Lillhärdalsområdet och föreslår därför att, innan beslut fattas om förläggning av skjutfältet till Älvdalen, möjligheterna att anordna ett skjutfält inom Lillhärdalsområdet närmare överväges.

Domänstyrelsen tar även upp frågan om förvaltningen av ett blivande skjutfält och anför i denna del.

Frågan om huru ett eventuellt skjutfält enligt Älvdalsprojektet i framtiden skulle förvaltas synes icke ha övervägts inom utredningen. Styrelsen vill emellertid framhålla att de områden, som komma att utnyttjas som målområden, icke torde kunna bli föremål för skogsbruk i egentlig mening, bland annat med hänsyn till att virket blir inmängt med splitter av projektiler och sten. Dylikt virke låter sig icke avsättas som sågtimmer eller massaved med hänsyn till de risker för skador å förädlingsmaskinerna, som splittret medför, utan får disponeras huvudsakligen som brännved i den mån det överhuvudtaget kan nyttiggöras. Detta område torde därför böra förvaltas av militär myndighet.

Inom de övriga av splitterskador ej berörda områdena torde man kunna bedriva visst skogsbruk om än i begränsad omfattning. Sådana områden torde kunna kvarbliva under styrelsens förvaltning.

Styrelsen förutsätter att gräns mellan målområdet och övrig del av fältet uppdrages i samråd mellan de militära myndigheterna och domänstyrelsen.

Länsstyrelsen i Kopparbergs län, som överlämnar till länsstyrelsen inkomna yttranden från Dalelffvarnas flottningsförening, Stora Kopparbergs

Bergslags AB och naturskyddsrådets i länet arbetsutskott, erinrar om att det av skjutfältsutredningen föreslagna Älvdalsområdet omfattar en areal av cirka 54 000 hektar, varav cirka 44 000 hektar ligger inom Älvdalens kommun och cirka 10 000 hektar inom Särna kommun. Länsstyrelsen lämnar en beskrivning av detta område och anför därvid i huvudsak följande.

Inom området, som saknar fast bebyggelse, finnes ett flertal fäboddar och småstugor, av vilka flera är bebodda eller i bruk under vissa tider av året. Älgjakten, som är den viktigaste jakten på området, är inom vissa delar av kronoparken upplåten till ortsbefolkningen, som bedriver jakten i ett 20-tal jaktlag. Vidare bedrivs sportfiske i ej obetydlig omfattning i sjöar och vattendrag. Bärplockning inom området har betydelse för ortsbefolkningen. Inom gränserna för det planerade skjutfältet finnes ett flertal flottleder. Den mesta flottningen sker i Rotälven, som genomflyter östra delen av det ifrågasatta skjutfältet. Inom skogsbruket på området är sysselsatta ett 50-tal personer mera fast och ett ungefär lika stort antal mera tillfälligt. Planer föreligger att framdeles göra området till ett fritids- och semesterområde i högre grad än som nu är fallet.

Området är enligt länsstyrelsen av väsentlig betydelse för befolkningen i trakten och kan förväntas bli av ökad betydelse för turism i dessa trakter. Länsstyrelsen anser, att det är mot bakgrunden av angivna förhållanden som man — åtminstone i huvudsak — får se opinionsyttringarna inom kommunerna mot planerna på att utnyttja området som skjutfält och därmed väsentligt begränsa allmänhetens fria tillträde till området. Därtill kommer de ogynnsamma verkningar av ekonomisk art, som man räknar med för kommunernas del, i synnerhet ett befarat bortfall av den fastighetsskatt som nu tillföres kommunerna.

Enligt länsstyrelsens uppfattning måste en bedömning av frågan ske även med beaktande av de fördelar, närmast av ekonomisk art, som kan uppkomma för befolkningen och kommunerna genom områdets upplåtande, t. ex. genom att vissa inkomster kommer att tillföras ortens affärer och näringsställen, vartill kommer att viss upphandling genom de militära myndigheterna kan förväntas.

Länsstyrelsen förklarar att, även om länsstyrelsen i viss mån delar de betänkligheter som framförts mot Älvdalsområdets upplåtande till skjutfält, länsstyrelsen med hänsyn till vad skjutfältsutredningen framhållit i fråga om områdets företräde framför övriga undersökta områden icke vill motsätta sig det föreliggande förslaget, dock under förutsättning att vid upplåtelsen kommunernas och befolkningens behöriga intressen i möjligaste mån tillgodoses. Länsstyrelsen anser sålunda, bland annat, att kommunerna bör erhålla full kompensation för skattebortfall och påvisbara förluster i övrigt genom skjutfältets förläggande till området. Vidare bör behörig hänsyn tagas till att flottningen i vattendragen kan i möjligaste mån fortgå utan inskränkning. Med hänsyn till skogsbruket och sysselsätt-

ningen inom området bör målområdena i möjligaste mån begränsas. Det till Klittens by hörande markområdet bör icke utläggas som målområde och markområdet bör upplåtas till kronan endast med nyttjanderätt. Tillfredsställande skydd bör i möjligaste mån tillförsäkras de mest betydande naturformationerna, urskogsreservaten och bebyggelseenheter inom området, varjämte jakt- och fiskeintressena i möjligaste mån bör beaktas. Länsstyrelsen förutsätter slutligen, att dess medverkan påkallas vid överläggningar och överenskommelser rörande övningsområdet och dess utnyttjande.

Länsstyrelsen upplyser, att kommunalnämnden i Särna kommun förklarar sig icke ha någon erinran att göra mot förslaget att anordna skjutfält inom Älvdalsområdet.

Länsstyrelsen i Jämtlands län förklarar till en början, att länsstyrelsen delar skjutfältsutredningens uppfattning att det av utredningen undersökta Hedeområdet icke är lämpligt på grund av områdets relativt isolerade läge och enär detsamma genomkorsas av en allmän väg. Beträffande Lillhärdaområdet framhåller länsstyrelsen, att anordnande av ett skjutfält inom Lillhärda kommun bör medföra nya arbetsobjekt för ortsbefolkningen och därför bör kunna innebära vissa fördelar för befolkningen. Därest ett skjutfält anordnas inom kommunen bör detta ur skogsvårdssynpunkt förläggas norr Härjån och väster en nordsydlig linje dragen genom Hamre skans vid Hamreforsen. Därest skjutfältet förlägges norr Härjån bör vidare den planerade vägen mellan Lillhärda och Särna kunna anordnas så att den icke berör skjutfältet. En begränsning av fältet i sydlig riktning skulle vidare innebära, att den av skjutfältsutredningen omnämnda dammbyggnaden vid Hamreforsen skulle kunna komma till utförande utan att påverka skjutfältets användbarhet. Länsstyrelsen framhåller vidare, att de berörda delarna av Lillhärda kommun icke har någon särskild betydelse för allmänhetens friluftsliv och icke heller är av sådan beskaffenhet att hinder ur naturskyddssynpunkt möter mot områdets upplåtande till skjutfält.

Sammanfattningsvis anför länsstyrelsen beträffande Lillhärdaalternativet att ur civil synpunkt hinder icke bör möta mot förläggning av ett skjutfält till Lillhärda kommun med den begränsning i söder och öster, som länsstyrelsen föreslagit.

Älvdalens kommun yrkar bestämt, att skjutfältsutredningens förslag till förläggning av ett skjutfält till Älvdalen icke bifalles.

Kommunen framhåller bland annat att, därest planerna på det nya skjutfältet skulle förverkligas, befolkningen skulle berövas värden, som icke kan ersättas genom vare sig kontant vederlag eller annan kompensation. Områdets natur med orörd vildmark och naturformationer av ovanligt slag är sådan, att den icke bör avstängas för den stora allmänheten. Kommunen framhåller vidare, att fiskerätten inom området till övervä-

gande del tillhör Älvdalens jordägande sockenmän samfällt men är mot fiskekort upplåten till allmänheten. Därest området trots allt skulle upplåtas till skjutfält förbehåller sig kommunen rätt till kontant ersättning för områdets intäkter genom förlorad fastighetsskatt m. m.

Lillhärdals kommun förklarar, att intet finnes att erinra mot skjutfältsutredningens förslag till förläggning av ett skjutfält till Älvdalsområdet. Därest en förläggning av skjutfältet till Lillhärdal skulle komma i fråga anser kommunen det icke uteslutet att detta skulle resultera i motstånd från befolkningen inom kommunen.

Svenska naturskyddsföreningen framhåller, att det av skjutfältsutredningen föreslagna Älvdalsområdet är ett vildmarksområde vartill motsvarighet saknas i det övriga Mellansverige samt hemställer med hänsyn härtill, att skjutfältet icke förlägges till Älvdalen. Därest ett nytt skjutfält måste tillskapas förordar föreningen, utöver alternativet Lillhärdal, även en undersökning av förutsättningarna för en förläggning av skjutfältet till Västra Fjästens kronopark i Särna kommun. Skulle fältet likväl förläggas till Älvdalen, anser föreningen att under alla omständigheter området bör begränsas på så sätt, att den östra delen av området till och med Rotälvens nederbördsområde undantages. Vidare bör området innan det tages i bruk som skjutfält undersökas ur naturvetenskaplig synpunkt, vartill erforderliga medel bör ställas till förfogande. För det skjutfält, som eventuellt tillskapas, bör vidare en särskild nämnd inrättas för tillvaratagande av naturskyddsintressena.

Samfundet för hembygdsvård förklarar, att ur de synpunkter samfundet har att företräda en förläggning av ett skjutfält till Älvdalens kronopark är uppenbart olämplig. Samfundet hemställer, att det av en reservant framlagda förslaget till förläggning av skjutfältet till Lillhärdal blir föremål för ytterligare prövning, då det vid en preliminär besiktning visat sig att området vid Lillhärdal är mindre ömtåligt än Älvdalsområdet.

Lokaliseringsutredningen rörande statlig verksamhet förklarar, att ett genomförande av skjutfältsutredningens förslag till förläggning av ett nytt skjutfält till Älvdalsområdet icke kommer att hindra en utflyttning av A 1 från stockholmsområdet. Icke heller en förläggning till Lillhärdalsområdet kommer att hindra en dylik utflyttning av A 1. Med hänsyn härtill anser sig lokaliseringsutredningen icke ha något att erinra mot en lösning av skjutfältsfrågan i enlighet med något av förenämnda två alternativ.

Försvarets fastighetsnämnds yttrande och utredning

Fastighetsnämnden har haft tillgång till de avgivna yttrandena över skjutfältsutredningens betänkande. Representanter för nämnden har vidare under hösten 1960 avlagt besök såväl inom Älvdalsområdet som inom Lillhärdalsområdet och därvid sökt bilda sig en uppfattning om förutsättningarna för anordnande av ett artilleriskjutfält inom de berörda områ-

dena. I samband med besöket inom Älvdalsområdet hade nämndens representanter tillfälle att bese ett vid Trängslet befintligt läger, vilket uppförts i samband med ett kraftverksbygge på platsen men som icke framdeles kommer att erfordras för sitt ursprungliga ändamål.

Fastighetsnämnden lämnar härefter en redogörelse för de undersökningar rörande det föreslagna artilleriskjutfältet vid Älvdalen, som företagits på nämndens föranstaltande.

Fortifikationsförvaltningen har på nämndens begäran företagit utredning rörande omfattningen av marken i enskild ägo samt angående vissa kostnader i samband med fältets anordnande. Förvaltningen har därvid utgått från att ArtSS kommer att förläggas till det nya skjutfältet. Av den verkställda utredningen framgår i huvudsak följande.

Den i enskild ägo varande marken omfattar cirka 3 235 hektar, fördelad på ett större sammanhängande område i östra delen av fältet om cirka 1 850 hektar, benämnt Klittens utskog, samt cirka 35 enklaver, varav ett 20-tal myrslogar av föga värde, spridda inom kronoparkerna. Av totalarealen beräknas cirka 1 700 hektar utgöras av produktiv skogsmark, varav cirka 850 hektar inom Klittens utskog, medan återstoden, cirka 1 535 hektar, utgöres av impediment. Inom området finnes — bortsett från Balsars fåbodar i fältets sydöstra begränsning — fyra fåbodar, vilka alltjämt utnyttjas för det ursprungliga ändamålet. I övrigt finnes stugor, ladugårdar m. m. på icke längre använda fåbodar, vilka byggnader endast tidvis utnyttjas av jägare och fiskare. Jakten inom kronoparkerna tillhör kronan, vilket även är fallet med fisket, dock med undantag för fisket i Rotälven och Rymån, vilket är samfällt för Älvdalens jordägande sockenmän och måste inlösas om området skall användas till artilleriskjutfält. Fisket i Österdalälven, vilket är samfällt för sockenmännen inom Älvdalens och Särna socknar, kommer icke att beröras av ett blivande skjutfält. Kostnaderna för förvärv av mark och byggnader i enskild ägo samt inlösen av fisket inom berörda delar av Rotälven och Rymån uppskattas till i runt tal 4 500 000 kronor. Kostnaderna för iståndsättning av inom området befintliga vägar med en längd om cirka 90 kilometer samt anläggning av en ny väg om cirka 10 kilometer har ämbetsverket uppskattat till i runt tal 2 000 000 kronor. Kostnaderna för gränsmarkering kring fältet har uppskattats till 50 000 kronor samt kostnaderna för fasta utbildningsanordningar till 2 000 000 kronor. Vid beräkningen av kostnaderna för anordnande av läger har förvaltningen utgått från att ifrågavarande skjutfält med dess avlägsna belägenhet och förhållandevis hårda klimat svårligen kan utnyttjas effektivt utan tillgång till ett läger, som medger förläggning inomhus av såväl befäl som manskap och som innehåller rimliga serviceanordningar av skilda slag. Kostnaderna för nyuppförande av ett dylikt läger har beräknats till 11 000 000 kronor. Fortifikationsförvaltningen har jämväl undersökt förutsättningarna för att taga i anspråk det befintliga lägret vid Trängslet för ifrågavarande ändamål. Lägre är beläget invid det föreslagna skjutfältets sydvästra hörn på andra sidan Österdalälven. I lägret ingår ett betydande antal byggnader och anläggningar. Den verkställda undersökningen har visat, att ifrågavarande läger i stort sett är lämpligt att använda för det föreslagna skjutfältet även om vissa byggnader, främst familjebostäder, måste ombyggas till förläggning och vissa nybyggnads- och kompletterings-

åtgärder måste vidtagas. Ägaren till lägret har erbjudit sig att till kronan överlåta huvuddelen av de i lägret ingående byggnaderna och anläggningarna jämte erforderliga markområden mot en köpeskilling av 2 500 000 kronor. Kronan skulle äga tillträda lägret den 1 september 1962. Kostnaderna för erforderliga nybyggnads- och kompletteringsåtgärder å lägret vid Trängslet beräknas uppgå till 3 500 000 kronor. Den totala kostnaden för lägret vid Trängslet skulle alltså uppgå till (2 500 000 + 3 500 000 =) 6 000 000 kronor.

De sammanlagda kostnaderna för anordnande av ett skjutfält vid Älvdalen kommer enligt den sålunda verkställda utredningen och under förutsättning att erforderligt läger anordnas genom förvärv av det vid Trängslet befintliga lägret att bli följande.

Markförvärv	kr	4 500 000
Vägar	»	2 000 000
Gränsmarkeringar m. m.	»	50 000
Utbildningsanordningar	»	2 000 000
Läger	»	6 000 000
		Summa kronor 14 550 000

Därest i stället för förvärv av lägret vid Trängslet ett nytt läger skulle uppföras inom fältet ökas kostanderna med 5 000 000 kronor till 19 550 000 kronor.

Domänstyrelsen har på begäran av nämnden inkommit med redogörelse för värdet av den i det föreslagna skjutfältet vid Älvdalen ingående kronomarken. Enligt domänstyrelsen har den i det föreslagna skjutfältet ingående marken i kronans ägo en areal av tillhoppa cirka 51 000 hektar, varav cirka 38 000 hektar skogsmark och cirka 13 000 hektar impediment, kalfjäll och vattenområden. Virkesförrådet på den produktiva skogsmarken uppgår till 1,9 miljon m³ sk¹, motsvarande 50 m³ sk per hektar. Boniteten är 2,00 m³ sk per hektar. Områdets taxeringsvärde enligt 1957 års taxering utgör 8 271 500 kronor. Saluvärdet av i skjutfältet ingående kronomark uppskattas till 10 300 000 kronor.

Med anledning av den uppskattning av saluvärdet av i skjutfältet ingående kronomark som gjorts av domänstyrelsen uttalar fastighetsnämnden, att detta värde måste betraktas som ett mått på det reella ekonomiska värde ur avkastningssynpunkt, som denna mark med därå befintliga skogstillgångar representerar i kronans hand, men däremot icke som en uppskattning av de kostnader, som kronan skulle behöva utgiva därest marken befunnit sig i enskild ägo och måst tvångsvis förvärvas.

Fastighetsnämnden tar härfter upp vissa frågor rörande lokaliseringen av ett nytt artilleriskjutfält.

¹ m³ sk = skogskubikmeter, d. v. s. en kubikmeter växande skog med bark.

Med anledning av ledamoten Söderbergs i skjutfältsutredningen reservationsvis framförda uppfattning, att Villingsbergs skjutfält skulle kunna användas för A 1 skjutningar utan nya markanskaffningar framhåller fastighetsnämnden att nämnden i sitt betänkande med förslag rörande övnings- och skjutfält för IV. militärområdet samt för InfSS klart angivit att, därest villingsbergsområdet skulle kunna användas för ifrågasatt ändamål, krävdes en fördubbling av det nuvarande skjutfältet.

Vad därefter angår den av såväl en ledamot av skjutfältsutredningen, Pålsson, som flera remissinstanser ifrågasatta förläggningen av skjutfältet till Lillhäradsområdet har fastighetsnämnden införskaffat vissa uppgifter angående detta område utöver dem, som framgår av skjutfältsutredningens betänkande.

Skogsvårdsstyrelsen i Jämtlands län har lämnat följande uppgifter angående värdet av marken inom Lillhäradsområdet, så avgränsat att det innehåller en areal av cirka 55 400 hektar, varav cirka 41 000 hektar produktiv skogsmark och cirka 14 400 hektar övrig mark. Området, som icke innehåller någon mark i kronans ägo, tillhör till 72 % bolag och till 28 % enskilda. Virkesförrådet har uppskattats till 57 m³ sk per hektar och boniteten till 2,5 m³ sk per hektar. En överslagsmässig beräkning av taxeringsvärdet har gett ett värde av 150 kronor per hektar, vilket innebär ett totalt värde av cirka 8,3 miljoner kronor. Kostnaderna för förvärv av i området ingående mark och skog har enligt alternativa prisantaganden angående den växande skogens värde — med beaktande av yrkade och medgivna ersättningar i ett vattenmål berörande angränsande markområden m. m. — uppskattats till 75 miljoner kronor respektive 50 miljoner kronor.

Vidare har fortifikationsförvaltningen inkommit med uppgifter om kostnaderna för utbyggnad inom Lillhäradsområdet av ett vägnät av i huvudsak samma längd och beskaffenhet som det, vilket avses för Älvdalsfältet. Kostnaderna för utbyggnad av ifrågasatt vägnät med en längd av cirka 55 kilometer samt förstärkning av befintliga vägar med en längd av cirka 77 kilometer har av förvaltningen i samråd med vägförvaltningen i Jämtlands län överslagsvis beräknats till cirka 6 miljoner kronor.

Slutligen har Ljusnans och Voxnans regleringsförening uppgivit att bland de regleringsföretag, som planerades för kraftverken i Ljusnan, inginge regleringen av Härjån vid Hamreforsen. Värdet av den kraftproduktion, som den i skjutfältsutredningens betänkande omförmälda regleringen av Härjån skulle åstadkomma sedan pågående och planerad utbyggnad färdigställts, kunde beräknas till cirka 4 miljoner kronor per år. Årskostnaderna för regleringen, inklusive ränta och avskrivning på anläggningsskapitalet, beräknades uppgå till 1,7 miljon kronor. Ett slopande av denna reglering skulle således innebära en reducering av kraftproduktionen motsvarande ett nettovärde av (4 — 1,7 =) 2,3 miljoner kronor per år.

Med anledning av de uppgifter angående kostnader för anskaffning av mark för ett skjutfält vid Lillhärda som uppgivits av skogsvårdsstyrelsen i Jämtlands län förklarar fastighetsnämnden, att enligt nämndens bedömning det lägre beloppet, 50 miljoner kronor, bör läggas till grund för bedömning av kostnaderna vid ett tvångsförvärv av området. Kostnaderna för

anläggning av vägar uppgår till cirka 6 miljoner kronor. För utbildningsanordningar räknar nämnden med samma kostnader som vid Älvdalsalternativet, d. v. s. 2 miljoner kronor. Då något färdigt läger icke finnes att övertaga vid Lillhärdal, räknar nämnden med nybyggnad av läger till samma kostnad, 11 miljoner kronor, som anskaffning av läger vid Älvdalen skulle draga, därest lägret vid Trängslet icke funnes att tillgå. De sammanlagda kostnaderna för anordnande av ett skjutfält vid Lillhärdal kan sålunda beräknas uppgå till i runt tal ($50 + 6 + 2 + 11 =$) 70 miljoner kronor.

Beträffande avgränsningen av ett fält vid Lillhärdal har länsstyrelsen i Jämtlands län i sitt yttrande förklarat det önskvärt att fältet förlades norr Härjån, när härigenom den planerade vägen Lillhärdal—Särna och den ifrågasatta regleringen av Härjån icke skulle beröras av fältet. Enligt vad nämnden inhämtat från arméstaben är en dylik avgränsning av fältet icke godtagbar, när den för övningar mest användbara marken är belägen söder Härjån. I likhet med skjutfältsutredningen anser nämnden, att ett till Lillhärdal förlagt skjutfält måste omfatta de av utredningen angivna markområdena på ömse sidor om Härjån. Detta medför, att vägen Lillhärdal—Särna icke kan komma till utförande i planerad sträckning, när det ur militär synpunkt icke är möjligt att medgiva allmän trafik på en väg som korsar det blivande skjutfältet. Ur militär synpunkt kan uppdämningen av Härjån icke heller medgivas.

Med hänsyn till de olägenheter, som ett skjutfält vid Lillhärdal sålunda skulle medföra, och då såsom av den företagna utredningen framgår kostnaderna för anordnande av skjutfältet skulle bliva mycket stora, förklarar nämnden, att den i likhet med skjutfältsutredningen anser, att förläggning av fältet till Lillhärdal icke bör ifrågakomma. Härför talar jämväl det förhållandet att fältet, även om det i och för sig skulle vara användbart för artilleriskjutningar, på grund av omfattande myrmarker är olämpligt för samövningar mellan infanteri-, pansar- och artilleriförband. Därtill kommer att förvärv av området med hänsyn till äganderättsförhållandena skulle komma att taga lång tid i anspråk.

Nämnden övergår härefter till att behandla vissa frågor rörande det föreslagna skjutfältet vid Älvdalen.

Med anledning av att flera remissinstanser framhållit önskvärdheten av en begränsning av skjutfältets storlek framhåller nämnden, att den i likhet med skjutfältsutredningen anser det angeläget att ett nytt skjutfält, särskilt om det icke behöver göra intrång på fast bosättning och kan förläggas till ett område av ödemarkskaraktär, ges en sådan omfattning att det motsvarar de anspråk som kan beräknas komma att ställas på ett skjutfält under överskådlig tid. Någon minskning av den del av det blivande skjutfältet, som utgöres av kronopark, bör med hänsyn härtill icke komma till stånd. Av marken i enskild ägo måste de över fältet spridda mindre enkla-

verna förvärvas. Däremot synes ett i fältets sydöstra begränsning beläget område, benämnt Balsers fåbodar, kunna utan olägenhet ur militär synpunkt uteslutas, vilket är önskvärt med hänsyn till att inom området finnes ett flertal under sommartid bebodda byggnader. Det av länsstyrelsen omnämnda, till Klittens by hörande skogsområdet erfordras enligt vad nämnden under hand inhämtat från arméstaben för att inom fältet kunna anordna ett lämpligt stridsskjutningsområde för Dalregementet (I 13). Av förenämnda till Klittens by hörande område tillhör cirka 2/3 olika bolag medan återstoden är i enskild ägo. Inom området finnes ett par fåbodar, som användes sommartid. I övrigt är området obebott. Med hänsyn till områdets betydelse ur militär synpunkt anser sig nämnden med beaktande av äganderättsförhållandena böra tillstyrka att området förvärvas med äganderätt. Att såsom länsstyrelsen föreslagit endast förvärva nyttjanderätt till området anser nämnden icke lämpligt med hänsyn till de skador på skogen, som kan förväntas i samband med områdets utnyttjande som stridsskjutningsterräng.

Rörande de av länsstyrelsen i Kopparbergs län angivna förutsättningarna för upplåtelsen av Älvdalsområdet anför fastighetsnämnden följande.

Beträffande den föreslagna compensationen för skattebortfall och påvisbara förluster bör beaktas att averkning i betydande utsträckning kommer att ske inom det blivande skjutfältet. För skötsel av fält och vägar liksom för skötsel av det föreslagna lägret kommer vidare att erfordras personal, som kommer att tillföra kommunerna skatteintäkter. Förläggningsen till området av relativt stora militärstyrkor kommer också att få betydelse för affärslivet i orten. De förutsedda olägenheterna kan sålunda komma att motverkas av fördelar, vilket gör att motiven för särskild ersättning till kommunerna försvagas. Ersättning för skattebortfall synes för övrigt av principiella skäl icke kunna ifrågakomma. Enligt vad nämnden under hand inhämtat från arméstaben synes flottningen i vattendragen inom området kunna bedrivas i erforderlig omfattning. Såsom målområden vid artilleriskjutningar kommer i främsta rummet de centrala delarna av det blivande fältet att utnyttjas, men även andra delar av fältet kommer att behöva tagas i anspråk. Vissa urskogsreservat behöver ej användas som målområden, nämligen Långsjöblecket, Rällan, Sundet (Sugnet) och Skärbäcken samt det föreslagna urskogsområdet vid Röddberget. Jakt och fiske kommer icke att kunna generellt tillåtas, utan militär myndighet bör förbehållas rätten att från fall till fall reglera tillträdet till området i sådant syfte. Under lördagar och söndagar kommer allmänheten att ges möjlighet att beträda fältet.

Fastighetsnämnden förklarar slutligen, att nämnden intet har att erinra mot att de av riksantikvarieämbetet och Svenska naturskyddsföreningen föreslagna inventeringarna kommer till stånd och förutsätter, att medel ställes till förfogande för ändamålet. Nämnden har icke heller något att erinra mot att den av naturskyddsföreningen föreslagna särskilda nämnden inrättas.

Under återopande av det anförda tillstyrker fastighetsnämnden, att så-

som övnings- och skjutfält ianspråktagas — med av nämnden angiven begränsning — det av skjutfältsutredningen föreslagna området i Älvdalens och Särna kommuner. Omfattning och belägenhet av det av fastighetsnämnden sålunda föreslagna fältet framgår av en kartsbild, som torde få fogas till statsrådsprotokollet såsom bilaga (*Bilaga*).

Förslag av chefen för armén

I skrivelse den 14 januari 1961 har arméchefen ånyo upptagit till behandling bland annat frågorna angående A 1 framtida lokalisering och anskaffning av skjutfält för A 1. Chefen för armén understryker, att frågan om A 1 flyttning är beroende av om lämpligt övnings- och skjutfält kan anskaffas för regementet och att ett skjutfält under alla omständigheter måste anskaffas för detta. Bristen på artilleriskjutfält för A 1 har enligt arméchefen alltsedan slutet av 1940-talet allvarligt försvårat regementets fältmässiga skjututbildning. I skrivelsen framlägger arméchefen bland annat förslag rörande utnyttjandet av det föreslagna Älvdalsfältet samt om A 1 förflyttning.

Chefen för armén föreslår, att Älvdalsfältet skall utnyttjas a) av ArtSS, som föreslås skola flyttas från Villingsberg och förläggas i anslutning till Älvdalsfältet, b) av artilleridivisioner ur i första hand A 9 under vinterhalvåret samt för artilleriövningar med flera divisioner i samband med repetitionsövningar på hösten och åldersklassens slutövningar i februari—mars, c) av I 13 för stridsskjutningar, d) för samövningar med infanteribrigader som främst avses för krigsanvändning i norrländsk terräng, e) av mellansvenska förband och skolor för vinterutbildning varigenom kostnadskrävande vinterförläggningar i mellersta och övre Norrland kan undvikas samt f) av ingenjörförband och av fältarbetskolan (FältarbS) för fältarbeten.

Arméchefen anför vidare, att genom att ArtSS förlägges till Älvdalen samt genom att skolans och viss del av A 9 skjutningar förlägges till Älvdalsfältet kan A 1 skjutfältsfråga lösas på det mera närbelägna Villingsbergs skjutfält.

Som motivering för sina förslag rörande utnyttjandet av Älvdalsfältet anför arméchefen bland annat följande.

Jag finner den av utredningen föreslagna storleken på fältet i huvudsak motsvara de framtida kraven med hänsyn till den taktiska och vapentekniska utvecklingen. Kravet på utspridning med hänsyn till kärnladdningar medför väsentligt ökad utspridning av förbanden och därmed ökade gruppe-ringsområden. Den vapentekniska utvecklingen medför ökade skottvidder för artilleriet och det framtida tunga artilleriet kommer att få skottvidder om cirka 25 km och möjlighet att skjuta horisonten runt. Den föreslagna storleken av fältet medger icke blott att enstaka divisioner utan även att flera lätta och tunga divisioner samtidigt kan genomföra artilleriskjutningar enligt moderna taktiska principer.

Den valda storleken av fältet medför även andra väsentliga fördelar. Älvdalsfältet är sålunda även väl lämpat för infanteriskjutningar. I vissa

lägen måste artilleriskjutningar och infanteriskjutningar kunna ske helt oberoende av varandra. Den valda storleken av skjutfältet medger att artilleriskjutningar kan pågå inom fältets centrala delar samtidigt med att infanteriskjutningar pågår inom fältets östra och sydvästra delar. Härigenom kan I 13 i Falun beredas tillfälle att genomföra stridsskjutningar inom Älvdalensfältet. Detta regementes skjutfältsfråga har varit under utredning cirka 15 år men ännu icke erhållit sin lösning. Genom den föreslagna utsträckningen av fältet kan I 13 skjutfältsfråga lösas på Älvdalensfältet. Investeringskostnader om 5—6 miljoner kronor för ett nytt skjutfält åt I 13 kan härigenom undvikas.

Chefen för armén erinrar om att fortifikationsförvaltningen uppskattat kostnaderna för förvärv av Älvdalsfältet och lägret samt erforderlig utbyggnad av detta för att tillgodose ArtSS behov till sammanlagt 14 500 000 kronor, varav för markförvärv m. m. 4 500 000 kronor. Enligt arméchefen innebär detta, att markkostnaderna för det utvidgade Prästtomtafältet — 12 000 000 kronor — och Älvdalsfältet — 4 500 000 kronor — avsevärt understiger markkostnaderna för det tidigare föreslagna s. k. Gullbergsfältet för vilket markkostnaderna beräknades till 25 000 000 kronor. Arméchefen framhåller vidare, att markkostnaderna för Gullbergsfältet av fastighetsnämnden bedömts kunna bestridas genom försäljning av mark, som frigöres på Järvafältet.

I anslutning till Älvdalsfältets anskaffande samt till ArtSS flyttning från Villingsberg till Älvdalen torde en utökning av den civila personalen bli erforderlig. Merkostnaderna i fråga om löner härför kan uppskattas till omkring 250 000 kronor. Härutöver kan det visa sig nödvändigt att inrätta någon underbefälsbeställning samt en eller ett par arvodesbefattningar.

Det av skjutfältsutredningen upptagna alternativet till Älvdalsfältet — det s. k. Lillhårdalsfältet — kan enligt arméchefens uppfattning inte anses godtagbart. Lillhårdalsfältets omfattande myrmarker och helt otillräckliga vägnät gör det nämligen olämpligt som artilleriskjutfält. Kostnaderna för markförvärv, utbyggnad av vägar och läger kommer vidare att bli väsentligt större än vid förvärv av Älvdalsfältet. Då ingen del av Lillhårdalsfältet är i kronans ägo skulle det dessutom ta avsevärd tid att anskaffa detta fält.

Chefen för armén föreslår sålunda, att Älvdalsfältet och lägret i anslutning till detta snarast förvärvas samt att ArtSS flyttas från Villingsberg och förlägges i anslutning till Älvdalsfältet. Härigenom kan enligt arméchefen såväl A 1 som I 13 skjutfältsfrågor lösas. ArtSS får väsentligt bättre utbildningsbetingelser och artilleriet i sin helhet får ett artilleriskjutfält på vilket skjutningar med flera divisioner kan genomföras på ett från taktiska och tekniska synpunkter fullt riktigt sätt. Fältet säges slutligen motsvara även de krav som kan bedömas uppstå genom den framtida utvecklingen.

I fråga om A 1 framtida förläggning hävdar arméchefen, att regementet alltjämt måste vara förlagt inom IV. militärområdet. Härom anföres i huvudsak följande.

A 1 har till uppgift att utbilda och mobilisera de artilleriförband som krigsorganiserats inom IV. militärområdet samt att ställa befäl till förfogande för att leda mobiliseringsarbetet och de krigsorganiserade förbanden i strid. Hög beredskap inom militärområdet erfordras bland annat med hänsyn till risken för överraskande krigsutbrott. Beredskapskravet tillgodoses bäst genom att förband ur inneklassade åldersklasser och repetitionsförband tillhörande samtliga truppslag står till förfogande inom militärområdet. På grund härav måste A 1 vara förlagt inom militärområdets gränser. Särskilt med hänsyn till de genom vapenteknikens utveckling ökade riskerna för snabb och förödande kommunikationsbekämpning kan det aktiva yrkesbefäl, som leder mobiliseringsarbetet och de krigsorganiserade förbanden i strid, inte stå till förfogande inom rimlig tid, därest förbandet är förlagt utanför militärområdet. Det är alltså av krigsorganisatoriska skäl nödvändigt att A 1 bibehålles inom IV. militärområdet.

Chefen för armén anför vidare, att A 1 inom militärområdet bör förläggas centralt, dock inte i anslutning till en ort, som måste betraktas som ett primärt anfällsmål för kärnladdningar. Ur dessa synpunkter anses varken stockholmsområdet eller Linköping lämpliga som förläggningsorter för A 1. Arméchefen framhåller, att nybyggnad av ett kasernetablisement för A 1 inom västra delarna av IV. militärområdet i närheten av Villingsbergs skjutfält på lång sikt skulle vara den mest framsynta lösningen. Ett nytt etablisement skulle dock kräva avsevärda investeringar. Därest dessa investeringar inte bedömes kunna göras, kan A 1 ur militära synpunkter kvarbliva i Sundbyberg. Vissa kompletterande byggnadsåtgärder erfordras emellertid härvid vid A 1 etablisement, varjämte två kaserner måste nybyggas för TygS i anslutning till A 1. Vidare måste InfSS övningstrupp ur artilleriet, som nu är förlagd till A 1, under alla omständigheter flyttas till Linköping.

Därest A 1 av civila skäl bedömes böra flytta från stockholmsområdet, anser arméchefen, att den enda tänkbara lösningen för A 1 framtida lokalisering är en förläggning till Lv 2 etablisement i Linköping. Arméchefen framhåller emellertid, att en flyttning av A 1 till Linköping inte får ske på bekostnad av regementets utbildningsbetingelser.

Arméchefen förklarar sig på grund av det anförda i nuläget beredd tillstyrka A 1 förflyttning till Linköping endast under förutsättning att Älvdalsfältet anskaffas och ArtSS därvid förlägges till detta fält, att kompensationsmark anskaffas, därest delar av Linköpings garnisons handövningsfält avstås till Östergötlands läns landsting och Linköpings stad, samt att handövningsfältet därutöver utvidgas med cirka 100 hektar i nära anslutning till kasernerna.

Ehuru utbildningsbetingelserna i Linköping är mindre goda och många förband samlas till Linköping, kan enligt arméchefen A 1 flyttning till Linköping godtagas under nyss angivna förutsättningar. Genom en dylik förläggning kan nämligen viss skjututbildning för A 1 förläggas till Villings-

bergsfältet. InfSS behov av övningstrupp ur artilleriet kan tillgodoses på ett smidigt sätt. Slutligen utnyttjas vid Lv 2 nedläggning friställda kaser- ner och tygverkstäder i Linköping rationellt och ekonomiskt, civila sam- hällsintressen inom stockholmsområdet kan tillgodoses och behovet av in- vesteringsmedel blir litet.

En flyttning till Lv 2 etablissemang i Linköping kräver enligt arméchefen vissa byggnadsåtgärder av investeringsnatur. Kostnaderna härför anges till cirka 1,5 miljon kronor. Härutöver erfordras renovering av etablissemang.

De genom A 1 flyttning friställda lokalerna i Sundbyberg bör enligt arméchefen — bland annat med hänsyn till befintliga verkstadslokaler inom Solvallaområdet — främst utnyttjas för att tillgodose TygS lokalbehov. I samband härmed anser chefen för armén, att frågan om lämpligheten av att organisera en för armén — eventuellt för försvaret — gemensam för- valtningsskola bör prövas. Vidare kan värnpliktiga vid försvarets radio- anstalt, som för närvarande är provisoriskt förlagda till f. d. Svea flyg- flottiljs (F 8) etablissemang i Barkarby, överflyttas till A 1 nuvarande etablissemang och där förläggas tillsammans med TygS.

Yttranden

Över arméchefens skrivelse den 14 januari 1961 har, efter remiss, yt- randen avgivits av *överbefälhavaren* och *fortifikationsförvaltningen*.

I skjutfältsfrågan tillstyrker *överbefälhavaren* förslaget om anordnande av ett artilleriskjutfält vid Älvdalen. Överbefälhavaren finner det även lämpligt, att ArtSS förläggas till detta fält.

Överbefälhavaren anför vidare, att markförvärv och byggnadsåtgärder i samband med fredsorganisatoriska förändringar sedan 1958 inneburit en mycket stor belastning på försvarets kapitalbudget. Överbefälhavaren er- innar i samband härmed om att 1960 års försvarskommitté påpekat, att mark ofta måste avstås för exploateringsändamål, varvid annan mark måste anskaffas som kompensation härför. Försvarskommittén har i anslutning härtill uttalat, att i den mån anslag till markförvärv inräknas i en gemen- sam ram bör medel för dylika kompensationsförvärv kunna tillgodoses utanför ramen (SOU 1960: 40, s. 48). Enligt överbefälhavaren är endast anskaffandet av Älvdalsfältet och därmed sammanhängande åtgärder så angelägna att härför erforderliga investeringskostnader — med undantag för kostnaderna för markförvärv — bör inrymmas i investeringsra- marna, dock tidigast från och med budgetåret 1962/63. Övriga organisa- tionsförändringar som kräver investeringar bör däremot enligt överbefäl- havaren genomföras utan anlitan- de av medel inom försvarets kapitalbud- getramar, i synnerhet som inkomsterna vid markförsäljning m. m. efter dessa förändringar kan beräknas avsevärt komma att överstiga utgifterna för ny mark och nya byggnader.

Fortifikationsförvaltningen ansluter sig till förslaget att Älvdalsfältet

och det i anslutning härtill befintliga lägret vid Trängslet förvärvas. Förslaget att flytta ArtSS från Villingsberg till det nya skjutfältet anser ämbetsverket vidare innebära en rationell lösning med hänsyn till att Älvdalsfältet genom sin storlek kommer att ge bättre utbildningsbetingelser vid skolan samt då härigenom möjligheter skapas att lösa skjutfältsfrågan för A 1 genom utnyttjande av Villingsbergs skjutfält. Fortifikationsförvaltningen understryker även betydelsen av vad arméchefen anfört angående möjligheterna att inom Älvdalsfältet tillgodose I 13 behov av stridsskjutningsterräng. Betydande kostnader för anskaffning av ett särskilt stridsskjutningsområde för I 13 kan därigenom enligt fortifikationsförvaltningen inbesparas.

I fråga om A 1 flyttning till Linköping ansluter sig *överbefälhavaren* till chefens för armén uppfattning. Överbefälhavaren understryker att A 1 förflyttning till Linköping inte är motiverad från militär synpunkt. Därest flyttning likväl skall ske får enligt överbefälhavaren utbildningsbetingelserna för regementet därigenom inte försämrats. De av A 1 flyttning förorsakade investeringskostnaderna i Linköping bör enligt överbefälhavarens uppfattning inte bestridas av medel inom försvarets kapitalbudgetram. Överbefälhavaren anför vidare, att A 1 nuvarande etablissement bör disponeras för TygS framtida lokalbehov.

Fortifikationsförvaltningen delar arméchefens uppfattning att den på lång sikt mest framsynta lösningen vore att uppföra ett nytt etablissement för A 1 i anslutning till Villingsbergs skjutfält. Med hänsyn till den väntade medelstillgången på kapitalbudgeten anser ämbetsverket det emellertid inte realistiskt att räkna med en sådan lösning av A 1 förläggningsfråga. För att tillgodose önskemålen om frigörande av ytterligare delar av Järvafältet för bostadsbyggande tillstyrker fortifikationsförvaltningen därför, att A 1 flyttar till Lv 2 kasernetablissement i Linköping.

I fråga om det framtida utnyttjandet av A 1 nuvarande etablissement erinrar fortifikationsförvaltningen om den utredning rörande möjligheterna att indraga eller förflytta Livgardesskvadronen (K 1) samt att förlägga Stockholms stabskompani till annan plats, som arméchefen ingivit den 14 januari 1960 (prop. 1960: 110, s. 6). Arméchefen föreslog därvid, att de nämnda enheterna skulle kvarbli i nuvarande förläggning i f. d. Livregementets till häst kaserner vid Lidingövägen. Detta förslag biträdades av överbefälhavaren. Fortifikationsförvaltningen framhåller emellertid, att K 1 — under förutsättning att förbandet framgent skall bibehållas — bör förläggas till A 1 samt att stabskompaniet bör flyttas till infanteriets kadettskolas (InfKS) etablissement, som frigöres genom att skolan flyttas till Halmstad (prop. 1958: 110). Ämbetsverket finner det synnerligen önskvärt att — såsom uttalats i propositionen 1960: 110 (s. 6) — etablissementet vid Lidingövägen i den mån det blir möjligt helt ianspråktagas för kontorsändamål inom försvaret. Därest skvadronen indrages, uppkommer enligt fortifika-

tionsförvaltningen möjlighet att dels i avsevärd mån minska eljest erforderliga investeringar för K 1, dels ock bereda utrymme vid A 1 för såväl en gemensam förvaltningsskola och AIngKS som FRA-kontingenten.

Fortifikationsförvaltningen upptager även till behandling lokalbehovet för till Stockholm förlagda centrala staber och förvaltningsmyndigheter samt militära högskolor m. m. Detta behov bedömes av fortifikationsförvaltningen för närvarande uppgå till omkring 22 500 kvadratmeter, varav 3 000 kvadratmeter belöper på försvarsstaben, arméstaben och försvarshögskolan, 1 000 kvadratmeter på det föreslagna militärhistoriska institutet, 1 300 kvadratmeter på artilleri- och ingenjörofficersskolan och militärpsykologiska institutet, 7 800 kvadratmeter på förvaltningsmyndigheterna — utom fortifikationsförvaltningen — samt 9 400 kvadratmeter på fortifikationsförvaltningen. Härjämte kan enligt fortifikationsförvaltningen ytterligare lokaler komma att erfordras för ett gemensamt intendenturförvaltningsverk.

Departementschefen

Riksdagens beslut år 1958 rörande krigsmaktens utformning innebar bland annat omfattande organisationsförändringar syftande till en begränsning av fredsorganisationen till vad som oundgängligen erfordras för krigsorganisationen (jfr prop. 1958:110 och 1959:117). Till propositionen 1958:110 redovisade jag de förslag till fredsorganisatoriska förändringar som framlagts av försvarsgrenscheferna. Jag anmälde därvid bland annat förslag av arméchefen att förflytta Svea artilleriregemente (A 1) och infanteriskjutskolan — numera infanteriets stridsskola — (InfSS) till Linköping samt att anskaffa ett nytt övnings- och skjutfält i linköpingstrakten.

För egen del anförde jag, att möjligheterna att förflytta A 1 och InfSS var beroende av om lämpligt övnings- och skjutfält kunde anskaffas. Frågan om anskaffning av ett dylikt fält var emellertid föremål för utredning. Med hänsyn härtill ansåg jag mig inte kunna föreslå, att beslut då fattades om förflyttning till Linköping av InfSS och A 1. Jag framhöll dock, att det enligt min mening var synnerligen angeläget att man inom en snar framtid vann klarhet om möjligheterna att genomföra ifrågavarande åtgärder. Jag ansåg utbildningsbetingelserna för A 1 vara sådana att ett skjutfält under alla förhållanden måste anskaffas för regementet. Jag anförde vidare, att det i sammanhanget inte heller borde bortses från de starka önskemål som sedan lång tid förelegat om att få av försvaret disponerad mark på Järvafältet frilagd för bostadsbebyggelse och andra civila ändamål.

Efter förslag i propositionen 1959:117 har riksdagen sedermera fattat beslut om att InfSS skall flyttas från Rosersberg till Linköping och där administrativt anslutas till Livgrenadjärregementet (I 4). Behovet av övnings- och skjutfält för InfSS kommer i samband härmed att tillgodoses genom utvidgning av Prästtomta skjutfält (prop. 1959:115). Frågan om

artilleriskjutfält i första hand för A 1 är däremot alltså olöst, då anordnandet av ett sådant fält i anslutning till Gullbergs kronopark av sociala och ekonomiska skäl icke ansågs böra ske.

I det föregående har jag lämnat redogörelse för bland annat 1959 års skjutfältsutrednings förslag rörande anordnande av ett skjutfält inom och i anslutning till Älvdalens och Granådalens kronoparker i Kopparbergs län samt däröver avgivna yttranden och försvarets fastighetsnämnds kompletterande utredningar i skjutfältsfrågan. Jag har vidare redogjort för en av chefen för armén den 14 januari 1961 gjord framställning angående anskaffande av Älvdalsfältet samt angående förflyttning av A 1 till Linköping. Arméchefen har härvid föreslagit, att Älvdalsfältet snarast anskaffas samt att artilleriskjutskolan (ArtSS) flyttas från Villingsberg till Älvdalsfältet. Älvdalsfältet föreslås i övrigt skola utnyttjas för i första hand Bergslagens artilleriregementes (A 9) skjutningar men även för Dalregementets (I 13) stridsskjutningar samt för mellansvenska förband och skolor för vinterutbildning m. m. Med hänsyn till att ArtSS flyttar från Villingsberg och till att A 9 i minskad utsträckning kommer att använda detta fält för sina skjutningar kan A 1 behov av skjutfält tillgodoses genom utnyttjande av Villingsberg. Arméchefen förklarar sig vidare beredd att under vissa förutsättningar tillstyrka, att A 1 flyttar från Sundbyberg till Östgöta luftvärnsregementes (Lv 2) kasernetablisement i Linköping, där ett etablisement friställes i samband med att Lv 2 i enlighet med riksdagens beslut (prop. 1958: 110) indrages och uppdelas på luftvärnets övriga förband.

I det följande framlägger jag mina egna synpunkter och förslag i här aktuella spörsmål. Jag upptar härvid först frågan om anskaffning av ett artilleriskjutfält. — I likhet med skjutfältsutredningen bedömer jag, att markanskaffning enbart i syfte att tillgodose behov av samövningsfält icke är aktuell.

Jag har redan erinrat om att jag år 1958 konstaterade, att A 1 utbildningsbetingelser var sådana, att ett skjutfält under alla förhållanden måste anskaffas för regementet. Nu verkställda utredningar har bestyrkt detta behov. Utredningarna har emellertid enligt min mening framför allt givit vid handen, att med nuvarande tillgång till övningsmark godtagbara förutsättningar överhuvudtaget icke för närvarande föreligger för genomförande av realistiska stridsskjutningar i större artilleriförband. Några möjligheter att genom omdispositioner i fråga om befintliga fält åstadkomma förutsättningar härför finnes icke såvitt utredningarna visar.

Våra stridskrafter måste för att bibehålla sin modernitet erhålla ökad eldkraft och större rörlighet. Ett viktigt led i arméns modernisering är därför ombeväpning och omorganisation av arméartilleriet. Under 1950-talet har cirka 400 miljoner kronor investerats i anskaffningar av nya artilleripjäser och ammunition för dessa. Enligt nu löpande 7-årsplan för arméns tygmaterielanskaffning förutses ytterligare nära 500 miljoner kronor eller

i genomsnitt cirka 70 miljoner kronor per år skola investeras i dylika anskaffningar. De betydande kostnader som sålunda nedlägges på anskaffning av modern materiel blir icke tillfredsställande utnyttjade om det icke tillses att den personal som skall hantera materielen har erhållit utbildning med fullt utnyttjande av materielens prestanda, bland annat de avsevärt ökade skottvidderna. Vidare förutsätter den moderna taktiken med ökad rörlighet väsentligt större övningsområden än tidigare.

Ett viktigt skäl för anskaffning av ett nytt skjutfält för artilleriet är också, att ett dylikt förvärv möjliggör att Järvafältet kan frigöras från artilleriskjutningar och därigenom, om än till en mindre del, kan försäljas till exploatering för civila ändamål.

Skjutfältsutredningen har föreslagit, att behovet av artilleriskjutfält skall tillgodoses genom ianspråktagande av ett område om cirka 54 000 hektar inom och i anslutning till Älvdalens och Granådalens kronoparker inom Älvdalens och Särna kommuner av Kopparbergs län. Utredningens förslag har tillkommit efter en omfattande inventering av förutsättningarna för anordnande av skjutfält inom olika delar av landet, främst inom de södra och mellersta. Undersökningarna har även innefattat förnyad granskning av områden, som i olika sammanhang under de senaste decennierna ifrågasatts såsom lämpliga för anordnande av skjutfält. Vidare har utredningen ingående undersökt i vilken utsträckning skjutfältet i Villingsberg utnyttjas och härvid funnit att utrymme icke kan beredas för A 1 såvida fältet även skall utnyttjas av ArtSS och A 9 i den omfattning som nu sker.

Av den i det föreslagna skjutfältet i Älvdalen ingående marken är cirka 51 000 hektar i kronans ägo, varav cirka 38 000 hektar skogsmark och cirka 13 000 hektar impediment, kalfjäll och vattenområden. Återstoden, cirka 3 200 hektar, varav cirka 1 700 hektar skogsmark och cirka 1 500 hektar impediment, är i enskild ägo. Inom området finnes ingen fast bebyggelse men däremot fem fåbodar, vilka utnyttjas i huvudsak sommartid. Jakten inom kronoparkerna tillhör kronan, men är delvis utarrenderad till ortsbefolkningen. Fisket tillhör likaledes kronan, dock med undantag för fisket i Rotälven och Rymån, som tillhör Älvdalens jordägande sockenmän samfällt. Kostnaderna för anordnande av skjutfältet, inklusive förvärv av mark i enskild ägo samt anordnande av läger vid Trängslet m. m., har av fortifikationsförvaltningen beräknats till 14 550 000 kronor, varvid dock värdet av de i fältet ingående delarna av Älvdalens och Granådalens kronoparker icke inräknats. Saluvärdet av den i kronoparkerna ingående marken har av domänstyrelsen uppskattats till 10 300 000 kronor. Jag vill i detta sammanhang erinra om att anordnande av ett skjutfält med omfattande skyddsområden ingalunda leder till att skogsbeståndet i sin helhet fördärvas. För stora delar av området bör skogsbruket kunna bedrivas rationellt.

Förslaget om anordnande av skjutfält i Älvdalen har tillstyrkts eller lämnats utan erinran av flertalet remissinstanser. Några remissinstanser

har dock biträtt den i utredningen reservationsvis framförda uppfattningen att möjligheterna av att förlägga ett skjutfält till Lillhärdal i Jämtlands län borde närmare undersökas. På mitt initiativ har försvarets fastighetsnämnd gjort ytterligare undersökningar i ämnet, vilka jag redovisat i det föregående. Undersökningarna ger enligt min mening klart vid handen, att Älvdalsområdet ur både militära, sociala och ekonomiska synpunkter är att föredraga framför Lillhärdalsområdet. Jag vill särskilt peka på att Lillhärdalsområdet har större och bättre skogstillgångar än Älvdalsområdet samt att ett anordnande av skjutfält inom det förstnämnda området skulle medföra att planerad vägbyggnad mellan Särna och Lillhärdal samt planerat regleringsföretag icke kunde utföras på avsett sätt. Ett förvärv av Lillhärdalsområdet, som icke till någon del tillhör kronan, skulle vidare medföra betydligt högre kostnader och längre tidsutdräkt än ett förvärv av Älvdalsfältet. Det bör i sammanhanget framhållas, att markbeskaffenhetsen på Älvdalsfältet visserligen kommer att medföra höga underhållskostnader vid stridsvagnskörning på området, vilken därför måste bli av begränsad omfattning, men icke anses innebära särskilda olägenheter vid användning av bandgående artilleri som framföres i terräng endast kortare sträckor och med låg hastighet. Med hänsyn till det anförda och då jag icke anser det möjligt att genom ytterligare undersökningar finna ett område som — med beaktande av samtliga omständigheter — är lämpligare för anordnande av artilleriskjutfält tillstyrker jag, att beslut fattas om skjutfältets förläggning till Älvdalsområdet. I och för sig skulle ett längre söderut beläget skjutfält vara att föredra med hänsyn bland annat till närheten till artilleriförbanden i södra och mellersta Sverige samt på grund av det mindre hårda vinterklimatet. Det har emellertid icke visat sig möjligt att utan alltför stora olägenheter i sociala och ekonomiska hänseenden få till stånd ett så beläget fält med tillräckliga markutrymmen. Jag anser därför förevarande förslag vara den bästa lösningen.

Vad angår fältets utnyttjande ansluter jag mig till arméchefens förslag. Jag föreslår alltså, att beslut fattas om ArtSS förflyttning till Älvdalen från Villingsberg. Denna förflyttning, som innebär en viss ökning av de årliga lönekostnaderna, medför att skjutskolans utbildningsbetingelser avsevärt förbättras. Genom att jämväl A 9 förlägger huvuddelen av sina skjutningar till Älvdalsfältet, kan utrymme för A 1 skjutningar erhållas på Villingsbergsfältet. Även andra artilleriförband torde för sina mest utrymmeskrävande skjutningar kunna utnyttja Älvdalsfältet. Jag förutsätter vidare, att I 13 får utnyttja Älvdalsfältet för stridsskjutningar och att till följd härav särskild markanskaffning för detta ändamål icke behöver genomföras. Kostnaderna för en sådan anskaffning har uppskattats till 5—6 miljoner kronor.

I enlighet med vad fastighetsnämnden föreslagit bör ett läger anordnas i anslutning till skjutfältet. Jag förutsätter, att Kungl. Maj:t skall äga vidtaga åtgärder för förvärv av det befintliga lägret vid Trängslet.

Beträffande avgränsningen av ett nytt skjutfält vid Älvdalen har vissa remissinstanser framhållit önskvärdheten av att begränsa fältet. I likhet med skjutfältsutredningen och fastighetsnämnden anser jag emellertid, att ett nytt skjutfält, särskilt om det icke behöver göra intrång på fast bosättning och kan förläggas till ett område av ödemarkskaraktär, från början bör dimensioneras på ett sådant sätt att det motsvarar de anspråk, som kan ställas på ett skjutfält under överskådlig tid. Jag vill i sammanhanget erinra om att förberedelser pågår för anskaffning av artilleripjäser, vilka för att utnyttjas på ett taktiskt riktigt sätt kräver betydligt större områden än nu använda pjäser. Beräffande ett i det föreslagna fältets östra del beläget område i enskild ägo, tillhörande Klittens by, har länsstyrelsen i Kopparbergs län föreslagit, att detta område icke skall utläggas som målområde samt att området endast skall upplåtas till kronan med nyttjanderätt. Inom området finnes ett par fäboddar som utnyttjas sommartid. I övrigt är området obebott. Enligt vad som framgår av fastighetsnämndens utredning är området erforderligt för att kunna anordna ett lämpligt stridsskjutningsområde för I 13. Med hänsyn härtill anser jag, att ifrågasvarande område bör förvärvas med äganderätt. I 13 skjutövningar torde i allmänhet icke äga rum under de sommarmånader, då fäbodsdrift pågår. Denna bör alltså i och för sig kunna fortgå. Det bör vidare närmare undersökas om inte fäbodsdriften även i något ytterligare fall bör kunna bedrivas på platser, där sådan för närvarande bedrives. De personer som sysslar med fäbodsdriften måste dock åläggas utrymningsskyldighet vid vissa artilleriskjutningar. Vidare bör ett antal inom kronoparkerna befintliga mindre enklaver i enskild ägo förvärvas, dock med undantag av ett område — benämnt Balsers fäboddar — i fältets sydöstra begränsning. Då området icke är nödvändigt för att fältet skall kunna rationellt utnyttjas, anser jag i likhet med fastighetsnämnden att detsamma bör uteslutas från förvärv.

Förvaltningen av fältet torde, såsom domänstyrelsen förordat, kunna uppdelas mellan domänstyrelsen och fortifikationsförvaltningen efter de principer som tillämpas i andra liknande fall. Frågan torde framdeles få anmälas för Kungl. Maj:t som äger besluta i ämnet.

Jag övergår så till några särskilda frågor vilka rör Älvdalsområdets användning såsom skjutfält och vilka aktualiseras vid områdets ianspråktagande.

Ersättning till kommuner för skattebortfall m. m. bör av principiella skäl icke ifrågakomma. Det bör emellertid beaktas att avverkningar även fortsättningsvis kommer att kunna äga rum inom området, varigenom kommunerna kommer att tillföras skatteintäkter. Vidare kommer för skötsel av fält och vägar liksom för skötsel av det föreslagna lägret vid Trängslet att erfordras ett flertal personer, vilka kommer att tillföra kommunerna skatteintäkter. Förläggningsen till området av relativt stora militärstyrkor

kommer även att få betydelse för affärslivet i orten. — Jag förutsätter, att åtgärder vidtogs så att områdets begagnande som skjutfält icke medför hinder vid utnyttjandet av de allmänna flottleder som finnes inom området. Med anledning av de av länsstyrelsen framförda önskemålen om begränsning av målområdena och skydd för naturformationer, urskogsreservat och bebyggelseenheter inom området vill jag framhålla, att enligt vad jag inhämtat från arméchefen, såvitt nu kan bedömas, i främsta rummet de centrala delarna av fältet, vilka till betydande del är kalområden, kommer att utnyttjas som målområden vid artilleriskjutningar. Det kan dock icke undvikas, att jämväl vissa andra delar av fältet måste tagas i anspråk såsom målområden. Jag räknar emellertid med att de i områdets östra del belägna, ur naturskyddssynpunkt särskilt värdefulla reservaten icke skall utnyttjas såsom målområden samt att i övrigt all möjlig varsamhet i detta hänseende iakttas. I likhet med vad som sker på ett flertal andra större skjutfält bör älgjakt alltjämt kunna bedrivas inom det föreslagna skjutfältet, även om jaktperioden måste bestämmas med hänsyn till de militära övningarna och sannolikt förskjutas till sista hälften av september månad. Jag utgår ifrån att intet hinder skall möta för nuvarande jakträttsarrendatorer att, om de har intresse härav, bibehålla sina arrenden. I detta sammanhang vill jag erinra om att erfarenhetsmässigt ett områdes utnyttjande som skjutfält icke synes menligt inverka på viltbeståndet inom området. Frågorna om bibehållen rätt till fiske under vissa tider och om utnyttjande av fiskekort i orten torde få regleras i samband med att överenskommelser träffas med vederbörande sakägare om ersättning för intrång i eller förlust av fiskerätt. Tillträde till området torde i allmänhet kunna medgivas under lördagar och söndagar, då — med enstaka undantag — området icke kommer att utnyttjas för militära övningar. Jag förutsätter, att det dessutom undersökes huruvida och under vilka förutsättningar ortsbefolkningen kan beredas tillträde till fältet jämväl å andra tider.

Genomförandet av ett beslut om anskaffning av ifrågavarande skjutfält bör, på enahanda sätt som skett vid effektuerandet av beslutet om Prästtomtafältets utvidgning, anförtros åt en särskild delegation, i vilken bland andra länsstyrelsen i Kopparbergs län, domänverket, fortifikationsförvaltningen och arméstaben bör vara representerade. Förutom erforderliga förhandlingar om ifrågakommande ekonomiska ersättningar bör på delegationen ankomma att reglera de olika frågor som kan uppstå vid områdets ianspråktagande till skjutfält, av vilka en del nämnts i det föregående. — För handläggning av frågor i samband med områdets nyttjande som skjutfält bör framdeles inrättas ett samarbetsorgan med lokal anknytning.

Innan det nya skjutfältet togs i bruk bör i enlighet med förslag av riksantikvarieämbetet och Svenska naturskyddsföreningen inventering ur såväl kulturhistorisk som naturvetenskaplig synpunkt företagas. Kostnaderna för dessa inventeringar bör bestridas av medel som anvisas för anskaffning av det nya skjutfältet.

Kostnaderna för anordnande av ett skjutfält med den utsträckning, som jag föreslagit i det föregående, kan beräknas till i runt tal 15 miljoner kronor, varav 4,5 miljoner kronor för markförvärv och 6 miljoner kronor för anordnande av ett läger. Kostnaderna för ifrågavarande markförvärv samt av A 1 förflyttning till Linköping föranledda kostnader för markanskaffning torde väl täckas genom köpeskillingar som kan beräknas inflyta genom möjliga försäljningar på Järvafältet.

När frågan om A 1 förflyttning till Linköping framfördes av arméchefen år 1958, kunde jag inte ta ställning till den enär skjutfältsfrågan icke var löst. Då denna fråga kommer att lösas vid genomförande av vad jag föreslagit i fråga om Älvdalsfältet, är tiden nu inne att ånyo aktualisera frågan om A 1 förläggning.

I likhet med chefen för armén anser jag, att beredskapsskäl talar för att ett artilleriförband i fred är förlagt till östra Mellansverige. Jag kan också ansluta mig till vad arméchefen anfört rörande nackdelarna i att förlägga militära förband till stockholmsområdet och till Linköping. Av ekonomiska skäl bör emellertid nybyggnad av kasernetablisement ifrågakomma endast om möjlighet icke föreligger att med utnyttjande av befintliga kasernutrymmen åstadkomma en godtagbar lösning.

Om A 1 förläggning skall ordnas med utnyttjande av befintliga etablisement synes två alternativ kunna ifrågakomma, fortsatt förläggning till nuvarande etablisement eller förflyttning till de kaserner i Linköping som friställes i samband med Lv 2 indragning.

Om A 1 kvarblir i nuvarande etablisement, kommer med hänsyn till bland annat det framtida förlägningsbehovet för artilleriet viss utbyggnad att erfordras. Investeringskostnaderna härför kan uppskattas till cirka 5 miljoner kronor. Kvarblir A 1 i nuvarande förläggning, måste tygförvaltningsskolans (TygS) förlägningsbehov tillgodoses i annan ordning. Då TygS med hänsyn till möjligheterna att tillgodose lärarbehovet lämpligen bör vara förlagd i stockholmsområdet, torde det om hänsyn tas till andra militära lokalbehov i detta område vara svårt att utan nyinvesteringar ordna skolans förläggning.

Även vid en förläggning av A 1 till Lv 2 nuvarande kaserner erfordras visserligen en del byggnadsarbeten av investeringsnatur. Kostnaderna härför har av arméchefen uppskattats till 1,5 miljon kronor. Större delen av dessa arbeten torde emellertid vara erforderliga oavsett vilket förband som förlägges till Lv 2 etablisement. Härjämte anser arméchefen, att en fullständig renovering av Lv 2 etablisement, som är uppfört år 1922, är erforderlig. Kostnaderna härför anges till cirka 3,5 miljoner kronor. Sistnämnda iståndsättningsarbeten är emellertid på längre sikt ofrånkomliga om etablisementet i framtiden skall utnyttjas för förlägningsändamål.

Av de två nu angivna alternativen till A 1 förläggning — kvarblivande i stockholmsområdet eller flyttning till Linköping — anser jag mig för egen

del böra förordade det sistnämnda. Anledningarna till mitt ställningstagande är flera. Starka ekonomiska skäl talar sålunda enligt min mening för att A 1 förläggas till Linköping. De totala kostnaderna för flyttning torde understiga kostnaderna under ett till två år för ränta på eljest erforderliga investeringar för utbyggnad av nuvarande etablissement. Förläggningsutrymmena vid Lv 2 etablissement torde vara tillfyllest för A 1 behov. Föreliggande förläggningsbehov för artilleriet i dess helhet kan härigenom tillgodoses. Befintliga verkstadslokaler m. m. gör vidare etablissementet lämpligt som förläggning för ett artilleriförband. Därest A 1 förläggas till Lv 2 etablissement kommer detta således att även framdeles utnyttjas rationellt. A 1 förflyttning medför härjämte, att andra förläggningsbehov i stockholmsområdet kan tillgodoses utan nybyggnad.

En förflyttning av regementet till Linköping ligger vidare enligt min uppfattning helt i linje med strävandena att från stockholmsområdet till andra delar av landet utflytta statliga verk och inrättningar. Jag vill härvid erinra om de undersökningar som på detta område utföres av lokaliseringstudredningen rörande statlig verksamhet. Även med hänsyn till de väntade mycket livliga trafikrörelserna i stockholmsområdet i samband med civilbefolkningens utrymning vid krigsfara bedömer jag Linköping som en mera lämplig förläggningssort för A 1 än den nuvarande.

En förflyttning av A 1 till Linköping är således för försvarets del lämplig ur ekonomiska synpunkter och med hänsyn till beredskapskrav. Arméchefen har emellertid förklarat sig kunna godtaga en förläggning till Linköping endast under förutsättning att utbildningsbetingelserna icke försämras. Enligt min mening kommer så icke att bli fallet. Som i det föregående antytts utnyttjar A 1 för närvarande för sina skjutningar Järvafältet och Marma skjutfält. Dessa fält medger inte en tillfredsställande skjututbildning.

Vid bifall till förslaget om anordnande av skjutfält vid Älvdalen kan A 1 beredas tillfälle att förlägga sina kvalificerade skjutningar till Villingsbergs skjutfält omkring 16 mil från Linköping. Trots de relativt långa transportvägarna till nämnda skjutfält kommer härigenom enligt min mening betingelserna i fråga om A 1 skjututbildning att avsevärt förbättras i förhållande till nuläget. Jag vill i detta sammanhang erinra om att det utvidgade Prästtomtafältet inte är avsett såsom artilleriskjutfält i annan mån än som följer av InfSS övningar. Vad gäller handövningsfält för A 1 vill jag i förevarande sammanhang erinra om att i proposition till innevarande års riksdag framlagts förslag om viss utvidgning av Linköpings garnisons övningsfält söder om Linköping. Vidare har Kungl. Maj:t den 30 september 1960 uppdragit åt försvarets fastighetsnämnd att dels förhandla med Linköpings stad och Östergötlands läns landsting rörande försäljning till staden respektive landstinget av vissa områden av Linköpings garnisons övningsfält, dels ock utreda frågan om anskaffning av mark såsom kompen-

sation för de områden av övningsfältet som kan komma att avstås. I likhet med arméchefen förutsätter jag, att viss ytterligare utvidgning av handövningsfältet kommer att erfordras för tillgodoseende av A 1 behov.

För A 1 flyttning från Järvafältet talar — utom förut redovisade militära skäl — starka skäl av allmänt samhällelig natur. Därest A 1 förflyttas, blir det nämligen möjligt att i ökad utsträckning tillgodose de önskemål som sedan lång tid förelegat om att få av försvaret disponerad mark på Järvafältet frilagd för bostadsbebyggelse och andra samhällliga eller enskilda ändamål. Vid en förflyttning av A 1 från stockholmsområdet torde — med undantag av A 1 och Svea ingenjörregementes (Ing 1) kasernområden — i huvudsak all mark inom Järvafältet söder och väster om Enköpingsvägen tämligen omedelbart efter förflyttningen kunna friställas för civila ändamål. Härutöver räknar jag med att ytterligare vissa områden av Järvafältet kan friställas. Jag syftar härvid bland annat på Ulriksdals kapplopningsbana med kringliggande mark samt ett område vid Knista i Sollen-tuna köping. Jag vill framhålla, att Järvafältet i dag disponeras, förutom av A 1, även av bland annat Svea livgarde (I 1) och Ing 1. Dessa förband kommer även framdeles såvitt nu kan förutses att för sina övningar vara beroende av Järvafältet, därest ej annan lämplig mark kan anskaffas för ändamålet. Det är i första hand I 1 som har behov av betydande markområden för sina övningar. Detta förband torde kvarbliva i sitt nuvarande etablissemang vid Järvafältet, vilket komplicerar frågan om fältets utnyttjande för civila ändamål. Jag avser emellertid att närmare låta undersöka Järvafältets framtida utnyttjande, bland annat för att få klarlagt vilka ytterligare delar av fältet som kan frigöras för bostadsbebyggelse m. m. Dessa undersökningar bör enligt min mening lämpligen ske genom försvarets fastighetsnämnds försorg. Inkomsterna vid en försäljning av förenämnda områden av fältet torde komma att avsevärt överstiga kostnaderna för förvärv av Älvdalsfältet jämte kostnaderna för markförvärv vid A 1 förflyttning till Linköping. Jag vill i detta sammanhang erinra om att möjligheterna att utnyttja mark inom och intill Järvafältet för bostadsändamål kommer att öka ytterligare vid genomförande av det förslag som i annat sammanhang denna dag framlägges beträffande flygverksamheten vid Barkarby flygfält.

Av de i det föregående redovisade skälen anser jag, att A 1 bör förflyttas till Lv 2 etablissemang i Linköping. Därest beslut om regementets flyttning fattas av årets vårriksdag, räknar jag med att flyttningen skall kunna genomföras med början den 1 april 1963. ArtSS flyttning till Älvdalen bör påbörjas vid samma tidpunkt.

Vid A 1 flyttning till Linköping kommer regementets etablissemang i Sundbyberg allttjämt att erfordras för försvarets räkning. Med hänsyn till de befintliga verkstadslokalerna inom Solvallaområdet anser jag i likhet med de militära myndigheterna och fortifikationsförvaltningen, att de fri-

ställda lokalerna i första hand bör få utnyttjas för tillgodoseende av TygS och arméingenjörkadettskolans (AIngKS) förläggningsbehov. Även förekomsten av pjäshallar, garage m. m. vid A 1 etablissement gör att etablissementet är lämpligt till förläggning för TygS. Jag förutsätter, att vederbörande myndigheter inhämtar Kungl. Maj:ts medgivande, innan ytterligare enheter förlägges till etablissementet.

Jag vill i förevarande sammanhang även erinra om behovet av lokaler för de till Stockholm förlagda centrala staberna och förvaltningsmyndigheterna inom försvaret. Till propositionen nr 110 till förra årets riksdag anmälde jag bland annat vissa av 1956 års försvarsförvaltningssakkunniga och fortifikationsförvaltningen utförda beräkningar över nämnda lokalbehov (s. 4). I sitt yttrande över arméchefens förenämnda skrivelse den 14 januari 1961 har fortifikationsförvaltningen ånyo upptagit till behandling lokalbehovet för staber och förvaltningar i Stockholm. Enligt fortifikationsförvaltningens beräkningar uppgår detta behov för närvarande till sammanlagt omkring 22 500 kvadratmeter.

Kungl. Maj:t har den 17 februari 1961 medgivit, att fortifikationsförvaltningen må gå i författning om förhyrning av vissa kontorslokaler om sammanlagt omkring 7 900 kvadratmeters lägenhetsyta vid Sandhamnsgatan i Stockholm. Kostnaderna för förhyrningen beräknas till inemot 1,2 miljon kronor för år. I samband med detta beslut uppdrog Kungl. Maj:t åt 1956 års försvarsförvaltningssakkunniga att i samråd med fortifikationsförvaltningen och övriga berörda myndigheter avgiva förslag om vilka myndigheter eller delar därav, som skall förläggas till här avsedda lokaler. Genom förenämnda förhyrning kan således en mindre del av lokalbehovet förväntas bli tillgodosett.

Livgardesskvadronen (K 1) och Stockholms stabskompani är förlagda till f. d. Livregementets till häst etablissement vid Lidingövägen. Till detta etablissement är för närvarande även IV. militärbefälsstaben förlagd. Militärbefälsstaben skall emellertid enligt beslut av riksdagen efter förslag i propositionen 1960: 110 flytta till Strängnäs. Till sistnämnda proposition (s. 6) anmälde jag även en av arméchefen verkställd utredning rörande möjligheterna att indraga eller förflytta K 1 samt att förlägga stabskompaniet till annan plats. Enligt arméchefens uppfattning borde K 1 och stabskompaniet kvarbli i nuvarande förläggning. För egen del ansåg jag mig då icke kunna upptaga till prövning frågorna angående K 1 indragning eller K 1 och stabskompaniets organisation och förläggning. Jag uttalade, att jag avsåg att framdeles återkomma med förslag i ämnet, varvid samtidigt lokalfrågorna för staber och förvaltningar borde lösas. Jag uttalade vidare, att det enligt min mening borde eftersträvas att etablissementet vid Lidingövägen i största utsträckning utnyttjas för kontorsändamål.

Jag anser, att frågorna rörande förflyttning eller indragning av K 1 samt rörande förflyttning av stabskompaniet bör ytterligare övervägas innan

slutlig ställning tages. Då förhyrning av kontorslokaler ställer sig mycket kostsam samt med hänsyn till att förhyrning för närvarande huvudsakligen kan komma till stånd endast i Stockholms ytterområden, vill jag emellertid ånyo framhålla, att enligt min mening strävan alltjämt bör vara att etablissemetet vid Lidingövägen i så stor utsträckning som möjligt disponeras för tillgodoseende av stabers och förvaltningars behov av kontorslokaler. Därest de fortsatta övervägandena rörande K 1 och Stockholms stabskompani giver vid handen att dessa enheter till rimliga kostnader kan förflyttas till annat eller andra lämpliga militära etablissement, som frigöres i stockholmsområdet i samband med de fredsorganisatoriska förändringarna, bör Kungl. Maj:t därför äga att fatta beslut om flyttning till sådant etablissement. Det bör även i övrigt ankomma på Kungl. Maj:t att besluta om förflyttningar m. m. av militära myndigheter och inrättningar inom stockholmsområdet med utnyttjande av befintliga etablissement eller andra lokaler samt att medgiva förhyrningar av oundgängligen erforderliga lokaler m. m.

I samband med A 1 och ArtSS förflyttningar kan vissa personalproblem uppkomma. Dessa bör handläggas i samma ordning som tillämpats i fråga om de under senare år beslutade organisationsförändringarna inom försvaret. Jämlikt riksdagens bemyndigande har Kungl. Maj:t meddelat bestämmelser om ekonomiska förmåner till bland annat övertalig personal vid de förband som beröres av 1958 års försvarsbeslut (prop. 1958:110 och 1959:117). Beslutanderätten i frågor rörande nu avsedda förmåner utövas av försvarets personalnämnd. Jag förutsätter, att hittills tillämpade principer beträffande ekonomisk gottgörelse åt övertalig personal skall gälla jämväl i fråga om personal, som entledigas till följd av de föreslagna förflyttningarna av A 1 och ArtSS.

I förevarande sammanhang vill jag även framhålla, att jag genom A 1 flyttning till Linköping räknar med att en del av den personal vid Lv 2 som eljest skulle behöva entledigas till följd av Lv 2 indragning skall kunna bibehållas vid arbetsställen i anslutning till etablissemetet i Linköping.

Kungl. Maj:t synes vidare böra utverka riksdagens bemyndigande att vidtaga erforderliga jämkningar i personalorganisationen — i fråga om ordinarie personal givetvis inom ramen för det fastställda totala antalet beställningar och tjänster för dylik personal. Kungl. Maj:t torde vidare äga förordna att tjänster skall hållas vakanta eller uppehållas endast på förordnande eller tillsättas såsom extra.

I samband med omplacering av anställningshavare kan slutligen frågor uppkomma om undantag från gällande villkor och grunder för åtnjutande av flyttningsersättning samt traktamente i samband med anstånd med omstationering. Något riksdagens bemyndigande för Kungl. Maj:t att medgiva dylika undantag erfordras inte.

Under åberopande av det anförda får jag hemställa, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen

- I. att godkänna vad i det föregående föreslagits rörande
- a) förläggning av vissa arméförband m. m. och
  - b) anordnande av ett skjutfält inom Älvdalens och Särna kommuner;
- II. att bemyndiga Kungl. Maj:t att i anslutning till genomförandet av erforderliga personalförändringar vidtaga särskilda övergångsåtgärder enligt vad i det föregående angivits.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställen förordnar Hans Maj:t Konungen att till riksdagen skall avlåtas proposition av den lydelse bilaga till detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

Carl Hanström

Bilaga.

